

№6 (168), 2022
(Маусым-Июнь)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

А. ОЛЖАЕВА

Ахмет Байтұрсыновтың ғылыми еңбектеріндегі ұлттық психология
көріністері жайында3

А. ГУМАРОВА

Қазақ отбасындағы тәрбие психологиясы жайлы бірер сөз6

Ж. БЛИМОВА

Колледж студенттері арасындағы қарым-қатынас және
тұлғааралық қарым-қатынас ерекшеліктері9

Э.Х. ЧИНИБАЕВА

Инклюзивное образование как необходимость современного
общества12

Г.М. ШАРИПОВА

Роль воспитательной работы в школе как цель формирования
личности15

Н.В. КОЛОСОВА

Развитие психолого-педагогического сопровождения школьников
в современном образовании19

Т.Д. ЗАКОРА, Г.Ж. ТЮЯКПАЕВА

Гармония с самим собой22

Э.Б. МАСАЛИМОВА

Психологический тренинг для 5-7 классов26

Н. КАДЫРОВА

Балаңа көңіл бөл, ата-ана30

Ғ. САПАРОВА

Бала тұлғасы қалыптасуындағы өкенең орны33

Г. ЖАЛЕЛОВА

Топтасып жұмыс істеуге арналған психологиялық
жаттығулар38

А. АМАНҚҰЛОВА

Қарым-қатынас дағдыларына арналған тест жинағы41

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

Маржан АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.
ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

23. 06. 2022 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 194 94 58,

8 777 303 37 67.

Эл пошта:

pedagog-ltd@mail. ru

Журнал <<Print
House GERONA>>
типографиясында
басылды.
Алматы қаласы, Сәтбаев
көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

А. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал
МГУ им. М.В. Ломоносова)

М. П. Кабакова – канд. психол. н.,
доцент (Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

Ә. Көкебаева – психол. ғ. д., проф.
(Көкшетау, «Көкшетау ун-т»)

Б. Елеусінов – проф.
(Қызылорда, «Өрлеу БАҰО» АҚ)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Павлодар обл.)

 Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателеліктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

 Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотографии не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
Маржан АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от
20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 23. 06. 2022 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:
ТОО «Педагог LTD»
Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.
Тел./факс: 8 (727) 255-72-94;
сот. т.: 8 777 1949458, 8 777 3033767
Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймкулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз. Мақаланызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Ахмет Байтұрсыновтың ғылыми еңбектеріндегі ұлттық психология көріністері жайында

А. ОЛЖАЕВА

Қазақ ұлтының біртуар, бірегей тұлғаларының бірі, есімі қазақ тарихында алтын әріптермен жазылатын, репрессия құрбаны Ахмет Байтұрсынұлының туғанына биыл 150 жыл толып отыр. Қазақ тілін қазіргі қалыпқа келтіріп, қазақ халқын оқу-ағартуға бастаған ұлы тұлға, ұлт көшбасшысы десе де артық кетпеспіз.

Ахмет Байтұрсынұлы – ақын, әдебиет зерттеуші ғалым, түркітанушы, публицист, педагог, аудармашы, қоғам қайраткері. Ол 1873 жылы 18 қаңтарда қазіргі Қостанай облысының Торғай өңіріндегі Сартүбек деген жерде дүниеге келеді. 1884 ж. Орынбордағы мұғалімдер мектебін бітірген. 1895-1909 ж. Ақтөбе, Қостанай, Қарқаралы уездеріндегі мектептер мен орыс-қазақ училищелерінде мұғалімдік қызмет атқарады. Байтұрсынұлының қазақ әдебиеттану ғылымы мен әдебиет тарихы жөніндегі тұңғыш еңбегі «Әдебиет танытқыш» (1926). Байтұрсынов тілші ғалым ретінде қазақ тілінің табиғаты, араб әліпбиінің жайы, терминдер, қазақ тілінің мәселелері туралы мақалалар жазды. Табиғатынан зерек Ахмет 1882-1884 жылдары ауыл адамдарынан сауатын ашып, кейін ауыл мектебінде оқиды. 1886-1891 жылдары Торғай қаласындағы екі сыныпты орысша-қазақша училищеде, 1891-1895 жылдары Орынбордағы мұғалімдер даярлайтын мектепте білім алады. 1895-1897 жылдары Ақтөбе, Қостанай, Қарқаралы уездерінде мектептерде, училищелерде сабақ береді. Қазақ тілі мен әдебиетінің мәселелерін зерттейді. Көп кітаптар оқиды, өз бетімен ізденеді. Әдебиетпен айналысады, өлең-жырларын жазады, ауыз әдебиетінің үлгілерін жинайды, оқулықтар мен оқу құралдарын әзірлейді. 1913-1918 жылдары өзі ұйымдастырған «Қазақ» газетінің редакторы болып еңбек етеді. Газет бетінде халық өмірінің мәселелерін көтереді. Елді оқу-білімге шақырады. 1917 жылы Қазан төңкерісінен кейін Алаш қозғалысын ұйымдастырып, бағдарламасын жазған. Қазақстанның тұңғыш халық ағарту министрі, Қазақстан академиялық орталығының жетекшісі, Алматыдағы, Ташкенттегі жоғары оқу орындарының профессоры қызметтерін атқарады. 1929 жылы жазықсыз түрмеге жабылып, 1936 жылы елге оралады, 1937 жылы қайта тұтқындалып, «халық жауы» деп аталған Ахмет Байтұрсынұлы 1938 жылы атылады. 1988 жылы ақталды. Ірі қоғам қайраткері Ахмет Байтұрсынұлының мол әдеби, ғылыми еңбектері қалды. Ол өз заманында әрі ақын, әрі аудармашы, әрі ғалым ретінде танылды. Оның 1909 жылы Петербург қаласында «Қырық мысал» деген алғашқы кітабы жарық көрді, ол кітапта орыс мысалшысы И. Крыловтан аударған мысалдар жинақталды. 1911

жылы Орынбор қаласында «Маса» атты өлеңдер жинағы шықты. Ахмет Байтұрсынов қазақ тілінің реформаторы, теоретигі әрі қазақ тіл білімінің атасы. Ол араб әріптерінің негізінде қазақтың төл әліпбиін жасады. Өзінің «Оқу құралы» (1912), «Тіл құралы» (1914), «Әліпби» (1924), «Жаңа әліпби» (1926) атты кітаптарында қазақ тілінің мәселелерін қарастырды. Қазақ тіл білімінде терминдер қалыптастырды. Қазақ тілі грамматикасындағы ұғымдарға анықтамалар берді.

Бүгінгі күні оқулықтар жазумен айналысып жүрген авторларымыздың А. Байтұрсыновтан, сондай-ақ 1920 жылдары төл оқулықтар жасауға белсене қатысқан білімпаз азаматтарымыздан үйренбегі де ұлан-ғайыр. «...Әр жұрт әуелі өз тілінде оқытып, өз тілінде жазу-сызуға үйретіп, өз тілінің жүйесін білдіріп, жолын танытып, балалар әбден дағдыланғаннан кейін басқаша оқыта бастайды. Біз де тіліміздің бұзылмай сақталуын тілесек, өзгелерше әуелі өз тілімізбен оқытуымыз тиіс», - дейді А. Байтұрсынов. Ұлы ғалым өз оқулықтарында осы баянды бағытты қатаң ұстанады. Ана тіліміздің қасиетін бүлдіршіндерімізге ерте бастан ұқтыруға тырысады. Бала ұғымына қонымды, шәкірт санасына сіңімді сөз тіркестері мен күміс қасықтай көрікті сөйлемдерді теріп қолданады. Ақаңның «Әліпбиі» (Қызылорда, 1926) – өміршең оқулық. Педагогикалық мәні мен ғылыми-методикалық маңызы өте жоғары, құнды оқулық. Мәселен, балаларға берілген төмендегі тапсырмаға көз жүгіртіңізші:

«Ал, балалар, аққала салалық! Асан қалақ алсын. Қар қазсын. Назар қар тасысын. Ораз қар қаласын. Құсан қонақ болсын. Бұланхан ақсақал болсын. Ол қонақтың қасына отырсын. Ырысты қазан ассын. Тасқара табақ тасысын. Аққала асты болсын!». («Аққала», 30-бет). Автор бұл тақырыпты балаларға (олар қазақ тіліндегі барлық әріптермен толық танысып біткеннен кейін) сөйлем құра білуді үйрету үшін ұсынады. Мұндай жинақы әрі ойнақы текстерді бүгінгі «Әліппелерімізден» таба қою да қиынға түседі.

Оқулықта әрбір тақырыпқа сай «Оқыңдар», «Ойнаңдар, ойлаңдар» сияқты тапсырма түрлері, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар жүйелі беріледі, әрбір тақырып бір-бірімен тығыз байланысып, сабақтасып отырады.

Алдағы уақытта А. Байтұрсыновтың «Әліпбиінің» құрылым-жүйесін негізге ала отырып, әрі осындағы ескірмеген материалдарды қайта енгізе отырып, жаңа «Әліппе» жасасақ қайтеді? Біздіңше, осы мәселе жөнінде кең отырып кеңескеніміз артық та болмас еді.

Төлім-тәрбиелік жүгі мейлінше салмақты оқулықтардың енді бірі – А. Байтұрсыновтың Т. Шонановпен бірігіп жазған «Оқу құралы» (Орынбор, 1925). Бұл оқу құралы «Әдебиет және тұрмыс, еңбек», «Ғылым» атты екі үлкен бөлімнен тұрады. «Әдебиет пен тұрмыс, еңбек» бөлімінің ішіне тарих та кіреді... Бұл күнге дейін ана тілінде жазылған тарих болмағаны себепті, тарих бөлімі келтелеу шықты. «Ғылым» бөлімі өсімдік пен адам тіршілігі жайында, жеріміз үстіндегі және табиғат құбылыстары жайынан ең керекті қысқа мағлұматтар береді», - деп ескертеді авторлар (1-бет).

Оқулықта авторлық мақала, әңгіме, өлеңдермен қатар, В.И. Ленин, К.Д. Ушинский, Л.Д. Троцкий, Толстой, Тургенев, Чехов, Гюго, Короленко, Абай, Алтынсарин, Шоқан, Сейфуллин, Майлин, Диваев, Жұмабаев, Дулатов, Бөкейханов, Аймауытов, т.т. шығармалары кеңінен пайдаланылған. 412 беттік оқу құралында 73 сурет берілген.

Оқулықта тарихқа байланысты «Көшпелі түркілер соғысы» (Шәкәрім жазған), «Ақтабан шұбырынды», «Қоқанның ханына Найманхан Кісібидің айтқаны», «Абылай», «Кедей Қожаберген жыраудың Абылайға айтқаны», «Қарашекпен мен жұмысшы төңкерістері», «1916 жылғы көтеріліс», «Қазақтың жермен қоштасқаны», «Өктәбір төңкерісі», «Егіз өкімет жайында» (Ленин), «Жалшылар үкімі» (Ленин), «Еңбекшілер ұраны» атты материалдармен бірге «Өсімдіктер дүниесі», «Туған жерді қалай жаңғыртады?», «Астық», «Өсімдік қалай өседі?», «Жапырақ таласы» (әңгіме-аңыз), «Өсімдіктің пайдасы», «Жандықтар дүниесі», «Бақа-шаян. Құстар, үй құстары, орман құстары, сауықшыл құстар», «Қой, түйе, сиыр, жылқы», «Жандықтардың жер жүзіне таралуы, жауыннан қорғануы, үй салуы, қысты күні жан сақтауы», «Мал асырау қалай шыққан?», «Алғашқы адамдарда егін егу қалай басталған?», «Үш нәубетті, көп нәубетті егіс», «Жұмыртқадай бидай», «Сіңімді ас, сіңімсіз ас», «Асауыңа қарай – жасауың», «Ас – адамның арқауы», «Ет пен сүт – тамақ» секілді танымдық мақалалар берілген. Егер назар аударар болсақ, осы оқулықтағы кейбір материалдарды, сәтті терминдерді кәдеге жаратуымызға, бүгінгі оқулықтарымызға енгізуге әбден болады.

«Қазақ» газетіне (№62, 1914) жарияланған мақаласында: «Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, білген білімін басқаға үйрете білетін болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім», - дейді А. Байтұрсынов. Бұл талап – бүгінгі таңда да күн тәртібінде. Сондықтан ғұлама ғалымның педагогикалық ой-пікірлері қазақ мектебін қайта түлетуге үлкен үлес қоса алады.

Ахмет Байтұрсынов тек ағартушы ғалым ғана емес, халық санасын оятушы көшбасшы деп айтуымызға толық негіз бар. Оның шығармашылық һәм ғылыми еңбектері тұнған этнопсихология. Сөз саптау мәнері, балаларға арнап жас ерекшеліктерін ескеруі, тұлғалық даму ерекшеліктері, ұлттық салт-сананы дамытуы ғалымның еліне деген жанашырлығын танытып-ақ тұр. Сол кездегі қиын-қыстау қыспақ заманды ескерсек – бұл әрекетінің өзін жанқиярлық елжандылық деп тануымыз қажет.

Халықтың этнопсихологиясын тілі арқылы сипаттауға бола ма? Әлбетте, болады. Тіпті болуы шарт. Тіл қордаланған салт-сананы сипаттайды, яғни ұлттық болмысымыз бен ұлттық психологиямыз ана тілімізден көрініс табады. Тілді жетік меңгермеген адам, ол елдің психологиясына бойлай ала ма? Мүмкін, бірақ терең бойлай алмайды. Ахмет Байтұрсынов соның барлығын түсініп, басқа елге еліктемей, өз еліміздің құндылықтарын дәріптеу қажет екенін әр шығармашылығынан көреміз. Ұлтжандылығын мына сөздерінен байқаймыз: «Басқадан кем болмас

үшін біз білімді, бай һәм күшті болуымыз керек. Білімді болуға оқу керек. Бай болуға кәсіп керек. Күшті болуға бірлік керек. Осы керектердің жолында жұмыс істеу керек». Демек, «оқу-білім, кәсіп, бірлік – тәуелсіз еркін тірлік» деген түйін түйіндейміз. Оның бұл сөздері күні бүгінге дейін мағынасын жоғалтқан жоқ. Жас ұрпағымыздың қазақ тілін жетік меңгермей, өзге тілде судай сайрауы – ұлы ұстаздың аманатына қиянат іспетті. Ата-ана, ұстаз, қоғам болып осы олқылықтарды түзетуіміз – бүгінгі күннің басты талабы болмақ.

Қазіргі жас өскелең ұрпақ бойына, санасына ұлттық құндылықтарды сіңіру – әрқайсысымыздың міндетіміз. Қоғам алдындағы ғана емес, Ахмет Байтұрсынұлы сынды біртуар азаматтардың, елім, жерім деген бабаларымыздың рухының алдындағы қасиетті борышымыз екенін ұмытпайық, ағайын.

Қазақ отбасындағы тәрбие психологиясы жайлы бірер сөз

А. ГУМАРОВА

Қазақ топырағында бала жанының ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан алғаш сараптаған көсем сөз зергері Жүсіпбек пен дүлділ ақын Мағжан еді. Олар бала психологиясының сомдалуында әке-шешесінің рөліне ерекше мән береді. «Нашар жаннан осал мінез туады» демекші, баланың жақсы өнегелі тәлім- тәрбиені біртіндеп, тамызықтап жинайтыны, яғни баланың жаман қылығы оның атасынан жұғатындығын еске салады. Бала өсетін ортада қалай болса солай ыбырсып жатпай, тап-тұйнақтай жинақы болған жерде оның жас күнінде көрген үлгі өнегесі есінде мықтап сақталады. «Бала үсті-басына, айналасына қарап өседі, баланың үстіндегі киімі, ойнайтын ойыншығы тіршіліктің талап тілегіне сай болуы тиіс. Баланы іспен емес, тек құрғақ ақылмен үйреткен адам сорлы».

Қазақ отбасындағы кейбір әке-шешелердің балаға «ақыл» айтып құлағын жауыр ететіндігін Ж. Аймауытов жеріне жеткізе шенеп-мінейді.

М. Жұмабаевтың пікірінше, бала ұлттық негізде тәрбиеленуі тиіс. Өйткені, болашағы бар ұлт бүгінгі және ертеңгі ұрпағының сана-сезімін осынау ұлттық қазына, байлық негізінде салып, тәрбиелесе ғана әлеуметтік прогресс баспалдағынан өз орнын ала алады. Ұлттық даму рухани сабақтардың негізінде жүреді. Әрбір келесі ұрпақ алдыңғы буын жалғастырған ата-баба өсиетін түсініп, сезініп барып өркендейді.

«Тәрбие – баламен сөйлесумен, әңгімелесумен, оған ақыл кеңес берумен ғана шектелмейді. Тәрбие тұрмысты дұрыс ұйымдастыра білуін-

де, балаға әркімнің өз жеке басы арқылы үлгі-өнеге көрсетуінде. Отбасындағы бала тәрбиесі халық өмірімен, қоғамның мақсат міндеттерімен байланысты болуы керек», - делінген.

Ж. Аймауытов пен М. Жұмабаевтың бала тәрбиесі туралы сонау алмағайып заманда айтқан сындарлы, салиқалы сөздері қазіргі ұрпақ тәрбиесіне арнап айтылғандай.

Адамгершілік тәрбиесі – бұл тәрбиелеушілердің қоғамдық мораль талаптарына сай саласына, сезіміне, әдет-қылығына, мақсат бағытына жүйелі түрде ықпал ету.

Адамгершілік тәрбиесінің негізгі міндеттері:

Ізгілік сана қалыптастыру, инабаттылық сезімдер тәрбиелеу және дамыту, адамгершілік әдет-қылықтың ептіліктері мен дағдыларын орнықтыру.

Отбасындағы психологиялық оңды ахуал, татулық пен тыныштық, жайдары қабақ, бейіл береке – оның барлық мүшелерінің ырысы ойға алған істерінің өрге басып, мақсаттарының жүзеге асуының кепілі. Балаларының ұрысқақ, жанжалқой, дөрекі-дөкірлігі әке-шешенің жатса-тұрса, жадынан шықпайтын қауіп, азабы болады. Ондай ата-аналар үнемі алаңдаумен күн кешіп, қабақтарынан кірбің кетпейді. Олардың жанына өте-мөте бататыны – әлпештеп өсірген ұл-қызының ата-анасын адам деп елеп, олардың ауру-сырқауын, қам-қайғысын бір сәтте болса, қаперлеріне алмайтыны бұған қарама-қарсы еңбекқор, кішіпейіл, жарқын мінезді болып өскен ұл-қыз ата-ананың қас-қабағына қарап, хал жағдайларын айтқызбай аңғарып, ішім-жем, киім-кешек, ұйқы демалысын қадағалап, сәл нәрсенің өзінен олардың көңілін тауып, мерейін өсіреді. Бала жақсы болып өсуі үшін ол күн сайын дерлік отбасы мүшелері арасындағы ең жарасты, ең әділетті қарым қатынастардың куәсі болуы керек, ол ата-анасының өзіне, қандай қамқоршы екенін көріп отырумен қатар ата-аналарының да өзара бірін-бірі осылай қастерлейтінін аңғарады. Әке баладан анасын сыйлауын талап етеді, ал шешесі баласына әкесін құрметтеуге, қандай іс әрекет, мінез құлықпен қуантуға болатынын үйретуге тырысады. Отбасы шын мәнінде тату-тәтті болса, одан адамгершілік пен әділеттіліктің көрінісі таңғы шықтай мөлдіреп көрініп тұрады. Отбасының негізгі міндеті – баланы адамдар арасында өмір сүре білуге үйрету. Адамдарға деген құрмет пен ризашылық сезіміне тәрбиелей отырып, оларды үлкендермен сөйлесе білуді үйретеді, олардың сөзін бөлмеуді, берілген сұраққа жауап беруде қиқандамауды, сыпайы сөйлесе білуді талап етеді. Үлкенді құрметтеп, сыйласа білуді ата-бабаларымыз берік ұстанған, оны мына нақыл сөздерден көруге болады. «Әдептің не екенін әдепсіз адамды көргенде ұғарсың», «Аға әдепті болса, іні әдепті», «Апа әдепті болса, сіңлі әдепті». Бір үйде бірнеше бала болса, біреуінің жақсы ісін біріне айтып, үлгі ету де дұрыс. Жанұяда баланың өз ісін өзіне бағалатуға дағдыландыру қажет, бұған дағдыланған бала өз ісінің дұрыс-

тығын айыра біледі. Әрдайым жақсы іс істегісі келеді. Жанұяда балаға орынсыз ұзақ әңгіме айтып, шұбалаңқы ақыл айта беру де пайдасыз. Бала ісіндегі кездейсоқ болған бір сәтсіздікті қазбалай бермей, ескерту жасаса да жеткілікті. Бала уақытының көбін далада өткізсе, ондай балаға ерекше назар аударып, қайда баратынын, кіммен жүретінін, немен шұғылданатынын біліп отырған дұрыс. Баланың әрбір ісіне мән беру керек.

Демек, ұл-қыз ата-анасын, үлкендерді қуанышқа бөлеп, бақытқа кенелтем десе, алдымен әдепті болулары керек. Бала – ата-анасының физиологиялық психо-әлеуметтік көшірмесі. Ол бойындағы барық нышандарды ата-анасынан тұқым қуалау арқылы алады. Ал дүниеге келіп, отбасындағы өмірлік ортаға түскенде ең алдымен бала тұлғасының дамуына оның ата-анамен қарым-қатынасы әсер етеді.

Ата-ана балаларына бірнеше психологиялық механизмдер көмегімен әсер етеді.

Біріншіден: Бекіту; балалардың қылығын мадақтау және жазалау арқылы ата-ана бала санасына нақты нормалар жүйесін енгізеді, бұл жүйе уақыт өте келе баланың ішкі қажеттілігіне айналады.

Екіншіден: Сәйкестендіру; ата-анаға ұқсауға ұмтылып, еліктеу.

Үшіншіден: Түсіну; баланың ішкі әлемін біліп, өмірлік мәселелеріне ретпен, орынды араласу арқылы ата-аналар оның өзіндік саласын және коммуникативті сапаларын қалыптастырады.

«Тәрбие бесігі – тал бесік», «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің» деген қазақтың мағыналы, мәнді тіркестері жай айтыла салмаған-ау. Өмір шындығына жүгінсек тәрбие бастауы, оның қайнар көзі, ананың ақ сүтінен нәр алып өскен ортасына тікелей байланысты.

Егемен еліміздің ертеңін нұрлы етер «Барыс текті намысты ұрпақ» өсіру үшін, мына шарттарды еске сақтау қажет.

- Ұлтымыздың намысын жоғары қоя білетін, елінің сөзін сөйлейтін жас ұрпақты тәрбиелеу үшін «мұны білуге саған әлі ерте, оған тыйым саламыз» деген тежеулерді алып тастап, баланы бұғаулы ойдан, шектеулі ұғымдардан құтқару қажет. Мұны баланың ойын еркін айта білуге, білімге жетелеудің бір арнасы деп ұғу абзал.

- Жас ұрпақты адамға тән табиғи, адами сезіммен өмірді, табиғатты сүйе білуге, құрметтеуге үйрету керек. Ол үшін жанды-жансыз жаратылысты өз дәрежесінде, өз орнымен бағалауға үйрету арқылы тіршілік деген тұтас әлемнің қадір қасиетін танытқан дұрыс.

- Жаратылыстың ақиқатын, болмысты ашық, бүкпесіз көрсетіп, ұғындырған жөн.

- Мектеп пен ата-аналар ынтымақтаса жұмыс жүргізсе, балаларға тиісті көңіл бөлсе, олармен санаса білсе, келешектің шын жанашыры, елдің арқа сүйер ұрпақтары тәрбиеленіп шығары сөзсіз.

Колледж студенттері арасындағы қарым-қатынас және тұлғааралық қарым-қатынас ерекшеліктері

Ж. БЛИМОВА

Қарым-қатынас психологиясы адамдардың бір-бірін қабылдауы және түсінуі, еліктеу, сендіру және нандыру, ұйымшылдық немесе жанжалдық, біріккен іс-әрекет және тұлғааралық қатынастарды, құбылыстарды зерттейді. Осы психологиялық құбылыстың әр түрлілігінде, олардың пайда болуының негізгі қайнар көзі болып адамдар арасындағы қарым-қатынас аймағы болып табылады.

Тұлғааралық қатынас - Тұлғааралық қатынас – этнопсихологияда әрбір тайпаның, халықтың ұлттық дәстүрлерге байланысты әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері және т.б. Тұлғааралық қатынас әрбір халық пен ұлттың этностық қарым-қатынас ерекшеліктерімен өзгешеленеді.

Қарым-қатынасыз адамның тек өзін-өзі танып білу, әлеуметтену яғни индивидтің жеке тұлға ретінде дамуы, әлеуметтік тәжірибені адамнан адамға, ұрпақтан ұрпаққа тарату, әлеуметтік топтардың қауымдастықтар мен мемлекеттердің өмір сүруінің өзі, сондай-ақ, индивидтің (дара адамның) психикалық іс-әрекеті де мүмкін емес.

Объективті қатынастар мен байланыстар (тәуелді болу, бағыну қатынастары, ынтымақтастық, өзара көмек көрсету және т.б.) кез келген нақты топта сөзсіз және заңды түрде пайда болады. Топ мүшелерінің арасындағы мұндай объективті өзара қатынастардың көрінісі болып әлеуметтік психология зерттейтін субъективті тұлғааралық қатынастар табылады.

Топ ішіндегі тұлғааралық өзара әрекеттесулер мен өзара қатысуларды зерттеудің негізгі жолы – бұл әр түрлі әлеуметтік фактілерді, сондай-ақ аталмыш топтың құрамына енетін адамдардың өзара әрекеттесулерін терең білу.

Сонымен барлық өндіріс адамдардың бірігуін талап етеді. Алайда, ешқандай адамзат қауымы егер өз құрамындағы адамдар арасында байланыс орнамаса, олардың арасында өзара түсіністікке қол жетпесе толыққанды бірлескен іс-әрекетті іске асыра алмайды. Мысалы, мұғалім оқушыларға бір нәрсені үйрету үшін қарым-қатынасқа түсуі керек.

Объективті қатынастар мен байланыстар (тәуелді болу, бағыну қатынастары, ынтымақтастық, өзара көмек көрсету және т.б.) кез келген нақты топта сөзсіз және заңды түрде пайда болады. Топ мүшелерінің

арасындағы мұндай объективті өзара қатынастардың көрінісі болып әлеуметтік психология зерттейтін субъективті тұлғааралық қатынастар табылады.

Өзім қызмет ететін Ақтөбе өнеркәсіптік технологиялар және басқару колледжі студенттерінің өзара қарым-қатынасы жайлы айтатын болсам, көпшілік студенттер өзара тығыз әрі достық қарым-қатынаста. Алайда, арасында түрлі отбасылық факторларға және жас ерекшелік факторларына байланысты қарым-қатынасқа қиын түсетін, тұйық немесе агрессивті студенттер кездесетіні табиғи құбылыс десек те болады. Колледж студенттерінің арасында жағымды психологиялық климат қалыптастырып, студенттер бойында өзара позитивті әрекеттердің болуын психолог ретінде қамтамасыз етіп келемін. Оған түрлі тренингтер мен психологиялық ойындар көмектеседі. Әр тренингтен соң студенттер өз ойларымен бөлісіп, рефлексия жүргізу барысында келесі қадамға арналған қорытындылар жасауға мүмкіндік туады. Жасөспірім шақ – тұлға дамуының ең күрделі кезеңдерінің бірі. Себебі, бұл жеткіншектің миының дамуына психикасының реакциясы қатты әсер етеді. Әр студентте ол өзгерістер әр түрлі көрініс табады. Ашуланшақ, қызба мінезді холерик студенттерді өз бойындағы қызбалылықты басқаруға үйрету – оңай шаруа емес.

Колледж студенттері арасындағы қарым-қатынас дағдыларын дамытуға арналған ойындар

«Мен кіммін» ойыны. Әр адамның жеке басының ерекше қасиеті бар. Өзі жайлы оны ерекшелейтін теориясы да бар. Ол сонысымен өзгелерден ерекшеленіп тұрады. Сондықтан мынадай сұрақ туындайды. «Менің көзқарасыммен өзгелер бөлісе ме?...». Ойыншыларға ақ парақ алып, оны көлденеңнен 3 қатарға бөліп тапсырылады. Бірінші қатарға «Мен кіммін» сұрағына тез арада он сөзді жазып жауап беріңіз. Екінші қатарға осы сұраққа сіздің туыстарыңыз, достарыңыз не деп жауап береді деп ойлайсыз, соны жазасыз. Үшінші қатарға топ ішінен біреу жазады. Ол үшін жауап сұрақтары, үстел бетіне қойылады, әркім өзіне түскен парақты алып, иесі туралы үшінші қатарды толтырады. Болған соң әркім өз парағын алады. *Талқылау:* талқылау барысында мына мәселелерге көңіл аударған жөн: Үшінші қатардың ішінде қайталанған сөз бар ма? Бұл сөз нені білдіреді? Қаншалықты адам өзін жақсы біледі? (1-қатардағы сөздер саны). Өзіне деген (жағымды немесе жағымсыз); өзіндік «Мен тұжырымдамасы» басқалардың айтқанымен сәйкес келе ме?

«Пікір талас» ойыны.

Топ «үштікке», яғни үш-үштен бөлінеді. Әр бір үштікке міндеттері бөлініп беріледі. Қатысушылардың біреуі «керең және мылқау» рөлін ойнайды: ол ештеңе естімейді, сөйлей алмайды, бірақ, оның құзырында

көру, ым-ишара пантомимика бар; екінші қатысушы «керең және сал адамның» рөлін ойнайды: ол сөйлей және көре алады; үшіншісі: «соқыр және мылқау», ол тек естуге және көрсетуге қабілетті. Барлық үштікке ұсынылатын тапсырма: кездесу орыны, уақыты және мақсаты жайында келісу.

Доп лақтыру: Тренинг қатысушылары бір біріне қолдарындағы допты лақтыра отырып креативті адамға тән қасиеттерді, мінез-құлықты, іс-әрекеттерін айтады...

«Жұптар» ойыны.

Қазір топта сіздер өздеріңізге жұп іздейсіздер. Оны сіздер көзбен тауып, белгілеп, нақтылайсыздар. Содан кейін, іздеңіздер, дегенде, көздеріңізді жауып сол жұптарыңызды тауып алуға болады. Бірақ ешкім сөйлемейді. Жеті минут уақыт беріледі.

«Жануарлар» ойыны. Қазір мен сіздерге қағаз беттерін таратамын. Онда әр түрлі жануарлар аттары жазылған. Мұнда бір жануар бірнеше рет қайталанады. Сондықтан сіздер бірнеше жануар топтары құрыласыздыр. Бірақ, мен үш санағанда сіздер көздеріңізді жауып, бір-бірлеріңізді сол жануар дауысымен айғайлап табысасыздар.

«Апельсин» ойыны. Қазір менің қолымда доп бар. Сіздер бұл допты апельсин деп елестетіңіздер. Қазір апельсинді бір бірімізге лақтыра отырып, қандай апельсин лақтырғандарыңызды айту керек. Мысалы, апельсин тәтті (ой жылдамдығы, еске тез түсіру, саналы түрде жаңа бір аймақтарға ауысу). Жер су аттары.

«Ғажайып оқиғалар» ойыны. Қазір топшаларға бөлінеміз. Ғажайып оқиғаларды құрастырамыз. Мысалы: егер бүкіл әлемнің машиналары тек жасыл түсті болса. Енді осы жағдайдың жаман, жақсы, қызықты жақтарын айтамыз. Мысалы: жақсы жағы: машина краскаларын шығарғанда жеңіл болар еді; жаман жағы: өз машинаңызды автотұрақтан табу қиын. Қызықты жағы: адамның психикасына осыншама жасыл түстер қалай әсер етеді екен?

Рефлексия.

Колледж студенттерінің тұлғааралық қарым-қатынасын нығайтуға жағымды әсер ететін жаттығулар мен ойындар түрлері осымен ғана шектелмейді. Түрлі жағдайларға байланысты тренинг бағытын өзгертіп, түрлі нәтижелерге қол жеткізуге болады. Барлығы студенттердің психологиялық диагностикасынан кейінгі қорытындыға байланысты. Колледж психологы осы мәселелерді жан-жақты қарастырып, өзіне лайықты ойындар мен жаттығулар түрін таңдап алуына толық мүмкіндіктері бар.

Инклюзивное образование как необходимость современного общества

Э.Х. ЧИНИБАЕВА

Условием устойчивого развития Казахстана по пути открытого гражданского общества является развитие общеобразовательных систем, направленных на повышение общего уровня образованности населения, предоставление всем детям равных стартовых возможностей. [1, 2, 3]

Одной из характерных черт современного этапа развития образования является образование для всех, в котором определено новое направление – образование детей со специальными потребностями.

Инклюзия (от inclusion – включение) – процесс включения людей с инвалидностью в активную общественную жизнь.

Инклюзивное образование – это школа, где в одном классе обучаются дети-инвалиды и дети, у которых не наблюдается отклонений психосоматического характера.

До недавнего времени дети, которые имели серьезные проблемы со здоровьем, попадали в категорию неполноценных. Это мальчики и девочки, страдающие ДЦП, глухонемые или слепые, с легкими формами умственной отсталости, в том числе страдающие аутизмом и синдромом Дауна. Обычно таких детей родители отдавали в специализированные школы коррекционного формата – в интернаты. Так было и в Казахстане. [6]

Но с недавних пор ситуация стала меняться. Поскольку образование в Казахстане доступно всем, то стал вопрос о создании таких типов учебных заведений, где бы ребята, независимо от их физиологических или психологических возможностей, получали адекватную социализацию и обучались.

Инклюзивное образование в РК – новое явление. Это направление в школьном реформировании, которое предполагает равные возможности для удовлетворения всех нужд и потребностей детей в образовании независимо от состояния их здоровья

Под термином «задержка психического развития» понимается отставание в психическом развитии, которое с одной стороны, требует специального коррекционного подхода к обучению ребенка, с другой – дает (как правило, при наличии этого специального подхода) возможность обучения ребенка по общей программе усвоения им государственного стандарта школьных знаний. Проявления задержки психического развития включают в себя и замедленное эмоционально-волевое созревание в виде того или иного варианта инфантилизма, и недостаточность,

задержку развития познавательной деятельности, при этом проявления этого состояния могут быть разнообразными.

Ребенок с задержкой психического развития как бы соответствует по своему психическому развитию более младшему возрасту, однако это соответствие является только внешним. Тщательное психическое исследование показывает специфические особенности его психической деятельности, в основе которой лежит чаще всего негрубая органическая недостаточность тех мозговых систем, которые отвечают за обучаемость ребенка, за возможности его адаптации к условиям школы. [4]

Его недостаточность проявляется, прежде всего, в низкой познавательной активности ребенка, которое обнаруживается обычно во всех сферах его психической деятельности. Такой ребенок менее любознателен, но как бы «не слышит» или «не видит» многого в окружающем его мире, не стремится понять, осмыслить происходящие вокруг него явления и события. Это обуславливается особенностями его восприятия, внимания, мышления, памяти, эмоционально-волевой сферы.

Основной причиной отставания являются слабовыраженные (минимальные) органические повреждения головного мозга, врожденные или возникшие во внутриутробном, при родовом или в раннем периоде жизни ребенка, а в некоторых случаях и генетически обусловленная недостаточность центральной нервной системы и её основного отдела – головного мозга; интоксикации, инфекции, обменно-трофические расстройства, травмы и т.п., которые ведут к негрубым нарушениям темпа развития мозговых механизмов или вызывают легкие церебральные органические повреждения. Неблагоприятные социальные факторы, включая неблагоприятные условия воспитания, дефицит информации и т.п., усугубляют отставания в развитии, но не представляют собой единственную или хотя бы основную его причину. [5]

Задержка психического развития может возникать в связи с педагогической и микросоциальной запущенностью. Психолого-педагогическая запущенность есть длительное неблагоприятное для развития состояние ребенка, связанное с недостаточным, противоречивым или негативным воздействием на него социальной микросреды (внешние обстоятельства) и преломляющимся через внутренние условия.

Педагогическая и микросоциальная запущенность возникает там, где не создаются условия для полноценной социализации и индивидуализации личности ребенка: окружающая микросреда, прежде всего родители, отрицательно влияет на формирование личности ребенка как субъекта собственной жизни: он не получает достаточной свободы для проявления своей активности во взаимодействии с предметной и социальной средой. Этот вид задержки психического развития формируется у детей со здоровой нервной системой, нормальными предпо-

сылками интеллектуального развития, но воспитывающихся в неблагоприятных условиях. Среди них наибольшее количество детей, которые живут в семьях умственно отсталых, психически больных родителей, а также в условиях безнадзорности и гипоопеки, что часто встречается в случаях, если родители злоупотребляют алкоголем или наркотиками. В результате возникает социальная незрелость личности, нарушение системы интересов и идеалов, недостаточность чувства долга. Помимо этого у ребенка не хватает запаса знаний, отмечается бедность словарного запаса. [7]

Особенно отстает у детей с задержкой психического развития развитие словесно-логического мышления – это связано с недостаточным речевым развитием (прежде всего с несформированностью обобщающей функцией слова) и с недостаточным овладением мыслительными операциями (сравнение, обобщение, группировка).

При оказании помощи дети с микросоциальной запущенностью способны к нормальному для своего возраста уровню обучения. Показатели по невербальному интеллекту у них также находятся в границах нормы. При отсутствии помощи у этих детей в дальнейшем могут возникать нарушения поведения: отказ от посещения школы, нежелание учиться, стремление к немедленному удовлетворению потребностей. При правильном обучении и воспитании ребенок способен приобрести необходимые навыки и нормально справляться со школьными требованиями.

Резюмируя, можно отметить, что при различных вариантах классификаций задержки психического развития общим радикалом является априорное понимание термина «задержка» как явления временного: предполагается, что со временем темп развития ребенка перетерпит позитивные изменения (с помощью коррекционной работы или без таковой), ребенок догонит по своему развитию сверстников. В то же время практика работы с детьми, чье состояние характеризуется как задержка психического развития, показывает, что не все так просто. Главное условие успешности всех мероприятий – активность самого ребенка. Только при активности учащегося возможно успешное усвоение знаний с использованием эффективных способов их добывания и применением к решению новых задач. Как качество личности познавательная активность отражает психологическую и практическую ее готовность (стремление и способность) к энергичному, деятельному, продуктивному познанию. [8]

В своем классе я преподаю одному ребенку с ЗПР. Желание учиться и упорно заниматься у этого ученика довольно велико, что позволяет мне активно работать с ним. В процесс обучения у него проявляется продвижение. Для педагога нормотипичных классов проведение обучения с учениками ЗПР является дополнительной нагрузкой в виду особенностей работы с учениками с особыми потребностями в обуче-

нии. Но педагог, в первую очередь должен обучать ученика не смотря на его психические особенности, поэтому удовлетворение необходимости современного общества в виде инклюзивного образования всегда остается востребованной.

Список использованной литературы:

Закон «О правах ребенка в Республике Казахстан»;

Закон «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями»;

3. Закон «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан»;

4. Манжуова Л.Н. Клинические особенности развития детей с ограниченными возможностями: учебное пособие. – Алматы: КазНУ им. Абая, 2019. – С. 115;

5. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А. Включение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательный процесс: учебное пособие. – Алматы, 2019. – С. 231;

6. Инклюзивное образование. Выпуск №1 / Фадина А.К., Семаго Н.Я., Алехина С.В. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – С. 132;

7. Никишина, В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития: пособие для психологов и педагогов. – М.: ВЛАДОС, 2004. – С. 126;

8. Тригер Р.Д. Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития. – СПб.: Питер, 2008. – С. 192.

Роль воспитательной работы в школе как цель формирования личности

Г.М. ШАРИПОВА

Изменения в мировой экономике XXI века, породившие необходимость приспособления к конкурентной экономической среде, обострили проблемы качества образования, поскольку «образовательный интеллект» населения (людовой капитал) рассматривается важнейшим стратегическим ресурсом государства.

Социально-экономические перемены в обществе задали новые параметры обучения и воспитания подрастающего поколения, потребовали кардинального пересмотра целей, результатов образования, традиционных методов преподавания, систем оценки достигнутых результатов. [1]

Развитие казахстанского школьного образования осуществляется в соответствии с Государственной программой развития образования.

Государственная программа, являясь организационной основой государственной политики в сфере отечественного образования, определяет изменения в содержании и технологиях образования и воспитания, структуре школы, системе управления, организационно-правовых формах субъектов образовательной деятельности, в финансовых механизмах развития уровней начального, основного среднего и общего среднего образования. [2]

Вся деятельность по воспитанию и развитию личности осуществляется разными путями. Но важная роль принадлежит такому ее виду, как внеклассная воспитательная работа.

Для внеклассной воспитательной работы характерны следующие особенности:

- отсутствие жесткой регламентации, возможность максимально полно опираться на инициативу самих детей, свобода выбора содержания, форм, средств и методов ведения воспитательной работы;
- большая ответственность педагога, проявляющаяся в потребности самостоятельно разрабатывать направления воспитательной деятельности и формировать ее содержание без опоры на базовые планы и программы;
- отсутствие контроля за результатами работы, что, с одной стороны, затрудняет оценку деятельности, а с другой – позволяет создавать более естественную обстановку и способствует неформальности общения;
- проведение во внеучебное время;
- широкий круг возможностей для привлечения социального опыта родителей и других взрослых.

Специфика внеклассной воспитательной работы проявляется на уровне следующих задач:

- формирование у ребенка положительной «Я - концепции» как совокупности трех факторов: уверенности в доброжелательном отношении к нему других людей, убежденности в успешном овладении им тем или иным видом деятельности, чувства собственной значимости;
- формирование у детей навыков сотрудничества и коллективного взаимодействия;
- формирование у детей потребности в продуктивной, социально-одобряемой деятельности, посредством знакомства с различными ее видами, интереса к этой деятельности в соответствии с индивидуальностью ребенка, а также необходимых умений и навыков;
- формирование нравственного, эмоционального, волевого компонентов мировоззрения детей;
- развитие познавательного интереса.

Следует отметить, что дети попадая в детский дом, в новую, необыч-

ную ни для семьи, ни для школы обстановку круглосуточного, постоянного пребывания совместно с десятками и сотнями других воспитанников, ведут себя по разному: одни из них теряются, пытаются остаться незамеченными, другие, стремясь к популярности, - излишне активны, третьи – физически сильные ребята, стремятся завоевать авторитет в группе силой, грубым поведением.

Одновременно у подростков происходит частичный разрыв связей с прежней средой общения и постепенное установление новых контактов в детском доме; начинает действовать педагогически целенаправленное влияние воспитателя, режим детского дома. А.С. Макаренко подчеркивал, что в здоровом коллективе... «вновь принятые с улицы и не знавшие дисциплины ребята, очень быстро, буквально за несколько дней, привыкали к нормам поведения, сложившимся в течение ряда лет».

Успех воспитательной работы во многом обеспечивается последовательным и целенаправленным планированием, умением воспитателя соотнести внеклассную и классную воспитательную работу, творчески, с учетом возрастных и индивидуальных особенностей детей реализовывать поставленные в плане задачи. В этом – один из серьезнейших вопросов, стоящих перед каждым воспитателем.

Практика показывает, что нередко значительное число недостаточно хорошо подготовленных и организованных внеклассных мероприятий отнимает у педагога и воспитанников время и силы и имеет отрицательные воспитательные последствия. И наоборот, там, где в группе каждое дело четко спланировано, определены участки работы и ответственные за них, расставлены взрослые и ребячьи силы, осуществляется правильная педагогическая инструментровка задуманного – там затраченные усилия приносят пользу и положительный эффект.

Организация свободного времени и его содержание зависит от многих условий и прежде всего от тех возможностей, которыми располагает детский дом. А, как вы знаете, в нашем детском доме есть и танцевальный кружок, компьютерный, спортивный, кружок домбры, кружок по вокалу, кружок «Умелые ручки», кружок казахского языка, кружок английского языка. Поэтому администрации и воспитателям нужно так организовать свободное время, чтобы у детей (а особенно у детей «группы риска») как можно меньше оставалось свободного времени. Тогда у детей меньше будет тянуть к вредным привычкам, правонарушениям, преступлениям.

К.Д. Ушинский предупреждал, что если дети в свободное время не знают чем заняться, у них «портится и разум, и душа, и нравственность».

У каждого есть свой секрет, как добиться взаимопонимания с учащимися. Я в своей работе опираюсь на такие качества влияния:

- Расположить к себе;
- Заинтересовать;

- Убедить;
- Воздействовать;
- Завоевать.

Внимание, забота и разумная требовательность вызывают у учащихся добрые чувства к учителю, улучшают дисциплинированность, трудолюбие, улучшение учебы. После слов похвалы, благодарности у учащихся как бы открывается второе дыхание, они словно заряжаются новой энергией.

В своей работе я стараюсь максимально привлечь учеников к изучению иностранного языка. Ведь английский язык – это язык мира. На внеклассных мероприятиях мы проводим такие конкурсы как «Полиглот. The Polyglot», «My Motherland – Kazakhstan», «My Family – My Proud», «Best Habits Fest», «Best brain», и др.

На уроках английского языка тоже можно проводить различные внеурочные мероприятия, чтобы повысить интерес к уроку и воспитать учеников к различным положительным качествам, таких как, пунктуальность, вежливость, равнодушие к окружающей среде и несправедливости, толерантности к ментальностям разных нации и патриотизму к своей земле и народу. Ведь в период динамично развивающейся цивилизации, мы должны быть не только активны физически и интеллектуально, но и развиваться ментально по отношению к собственному духовно-нравственному развитию и воспринимать это все серьезно, как шаг к будущему.

В завершении своего доклада, хочу сказать что воспитательная работа, как важнейшая составляющая образовательного процесса, не должна оставаться в тени процесса обучения, а наоборот, быть впереди образовательного процесса. Как говорил Второй учитель мира Аль-Фараби: «Для человека прежде всего нужно не обучение, а воспитание. Образование, данное без воспитания – враг человечества, оно несет бедствие в его будущем».

Использованная литература:

1. Стратегия развития Казахстана. Министерство культуры и спорта РК. – 288 с.
<https://adebiportal.kz/ru/books/view/257>;
2. Послания Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 2006;
3. Капустин Н.П. Педагогический анализ воспитательной работы в школе // Классный руководитель. №2, 2000;
4. Степанова Е.Н. Воспитательный процесс: изучение эффективности. Методические рекомендации. – М.: ТЦ «Сфера», 2000;
5. Байбородова Л.В., Рожков М.И. Воспитательный процесс в современной школе: Учеб. пособие. – Ярославль, 2003.

Развитие психолого-педагогического сопровождения школьников в современном образовании

Н.В. КОЛОСОВА

Интенсивное социальное развитие страны повышает требования к творческому и нравственному потенциалу личности, к развитию активности, инициативы, способностей каждого человека. Формирование этих качеств происходит, прежде всего, в детские годы, в частности, в период школьного детства, поэтому в настоящее время перед народным образованием нашей страны стоит задача всестороннего развития личности каждого ребенка. [1]

Основное внимание в моей работе уделяется первому классу школы – одному из наиболее важных и трудных периодов в жизни детей. Поступление малыша в школу приводит к эмоционально-стрессовой ситуации, изменяется привычный стереотип поведения, возрастает психоэмоциональная нагрузка. [2]

Школа с первых же дней ставит перед ребенком целый ряд задач, не связанных непосредственно с его предыдущим опытом, но требующих максимальной мобилизации интеллектуальных и физических сил. Первокласснику не всегда удается быстро привыкнуть к новому образу жизни: режиму, необходимости спокойно сидеть на уроках и т.д. И потому актуальным по сей день остается вопрос влияния первоклассника в школьный социум, вопрос быстрой и успешной адаптации к школьной среде. [3]

Целью моей работы является изучение процесса социальной адаптации детей младшего школьного возраста к школе, в условиях перехода на обновление содержания образования.

Задачи работы:

1. Изучить состояние проблемы адаптации учащихся 1 класса к школьному обучению в теории и практике;
2. Определить критерии успешной адаптации учащихся 1 класса, разработать научно-методические рекомендации и тренинг адаптации.

После обследования детей подготовленным заранее комплексом методик можно будет точно определить, в каком отношении ребенок готов к обучению в школе, в чем он больше или меньше продвинулся вперед в своем развитии. Обследование позволит выяснить склонности, задатки и способности детей, с первых шагов обучения ребенка в школе вести с ним целенаправленную психодиагностическую работу. Оценки, полученные по всем методикам, переведены в единую, стандартизированную

систему оценок, и записываются в **Карту индивидуального психологического развития первоклассника**.

По мнению родителей, учителей, психолога определяются индивидуальные межличностные особенности каждого ребенка. Неправильные методы воспитания в семье, неудовлетворенность в общении, неадекватное осознание своего положения в группе сверстников, конфликтная ситуация в семье, отрицательный стиль отношения учителя – все это затрудняет вхождение ребенку в новую полосу жизни.

После диагностического обследования и подведения итогов с детьми ведутся коррекционные мероприятия для развития познавательных процессов, снятия высокого уровня тревожности, занятия для адаптации первоклассников, повышения уровня сплоченности в группе. Это такие программы как:

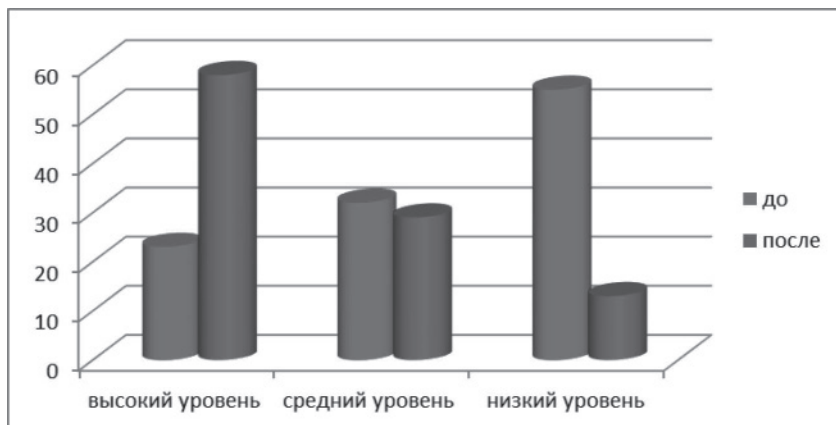
1. Коррекционно-развивающая программа по профилактике и коррекции дезадаптации у первоклассников;
2. Коррекционно-развивающая программа групповой работы по проблеме школьной тревожности для учащихся первого класса;
3. Коррекционно-развивающая программа снижения уровня тревожности младших школьников «Я побеждаю свой страх».

На этом этапе работы выявляются особенности эмоционально-поведенческой сферы, проводится создание у ребенка положительного эмоционального настроя, обучение умению самостоятельно решать проблемы, развитие социальных эмоций, реконструкция полноценных контактов ребенка со сверстниками, гармонизация образа «Я».

В конце учебного года я провела повторную диагностику мотивационной сферы, эмоциональной сферы и личностных особенностей детей. Для этого был использован тот же блок методик.

Результаты исследований учебной мотивации до и после коррекционного воздействия были объединены в сводную таблицу рисунок №3.

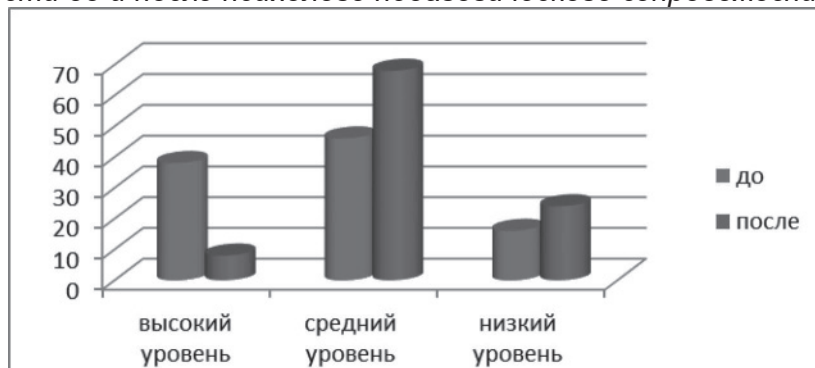
Рис. №3 Результаты исследования учебной мотивации учащихся 1 класса до и после коррекционной работы.

Анализ результатов показал, что произошли изменения в уровне учебной мотивации. Но для формирования устойчивых учебных мотивов требуется более длительное время, с учетом всех факторов влияющих на их развитие и формирование.

Результаты повторной диагностики школьной тревожности были обработаны, помещены в сводную таблицу рис. №4.

Рис. №4 Сравнение результатов диагностики школьной тревожности до и после психолого-педагогического сопровождения.

Качественный анализ показал, что снизился уровень переживания социального стресса, улучшилось эмоциональное состояние детей связанное с изменившимися условиями обучения. Учащиеся адаптировались, так как у них снизилась так же фрустрация потребности в достижении успеха.

В завершении данной работы, исходя из поставленной цели и задач, можно сделать краткие **выводы**:

1. Анализ результатов исследования дал основания для заключения о возможности снижения тревожности, повышения мотивации к обучению, прохождению успешной адаптации к школе у детей младшего школьного возраста через систему коррекционно-развивающих мероприятий;

2. Основная цель педагогического коллектива должна быть направлена на создание благоприятного фона для развития детей;

3. Готовность ребенка или его неготовность тесно связаны с положением его в семье. Дома и в школе должна быть приятная психологическая атмосфера.

Список использованной литературы:

1. Ксензова, Г. Ю. Психологические основы воспитательной деятельности учителя. М.: Центр «Педагогический поиск», 2004;
2. Куликова Т.И. Классный руководитель: профессиональная компетентность и психологическая культура: монография / Тула: Изд-во ТГПУ им. Л.Н. Толстого, 2008;
3. Реан А.А. Психология подростка. Полное руководство для психологов, педагогов и родителей. СПб., 2003.

Гармония с самим собой

Т.Д. ЗАКОРА,
Г.Ж. ТЮЯКПАЕВА

Гармония – это оптимальная статическая и динамическая согласованность частей, характеристик целого предмета и оптимальная соотнесенность предмета с окружающим внешним миром. Синонимами ей в какой-то степени служат понятия «равновесие», «упорядоченность», «сбалансированность», «пропорциональность», «соразмерность», «соотношение», «сочетание», «согласие» и др.

Мы постоянно находимся среди людей: очень близких – дома, в кругу друзей; хорошо знакомых или малознакомых – на улице, в колледже, в гостях, в кружках и секциях, в автобусе, в театре, в кино и т.д.

Но готовы ли мы и наши воспитанники правильно вести себя со всеми окружающими нас такими разными людьми, чтобы чувствовать взаимное удовлетворение от общения с окружающим миром.

Дисбаланс в физическом и интеллектуальном развитии, чаще слабое здоровье становятся дополнительными, но весьма существенными факторами, осложняющими подготовку воспитанников к самостоятельной жизни. Особенности социально-психологического развития таких детей заключается в отсутствии опыта нормальной жизни и наличие собственного опыта асоциального поведения. Сироты, не имеющие примера созидательной, конструктивной деятельности в своей семье, быстро усваивают позицию потребителя, о нуждах которого заботится государство.

Потребительское отношение, формирующееся при жизни на полном государственном обеспечении, неумение строить жизнь по социально-культурным нормам и правилам, непонимание многих социальных взаимоотношений между людьми, ведут к негативным последствиям.

Дети – сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, нередко попадают в весьма трудную жизненную обстановку, которая ставит перед ним множество вопросов – бытовых, экономических, образовательно-профессиональных и социальных, психологических... Как правило, они трудно адаптируются в непривычных условиях, зачастую быстро «ломаются» при первых же столкновениях со сложностями и жесткостью нового для них мира.

Современное общество навязывает множество стереотипов, связанных с успехом, счастьем, благополучием. Человеку кажется, что он получит моральное удовлетворение, если достигнет высокого статуса, заработает денег или съездит на курорт.

На смену временной эйфории приходит уныние, апатия и фрустрация (расстройство планов). А все потому, что в погоне за «успешным успехом» человек перестает понимать, где его истинные желания, а где навязанные извне, своё «ненастроение» чувствуют воспитанники и подражают нам взрослым.

Чтобы не разочароваться в собственной жизни и правильно расставить приоритеты, есть интересная методика, которая называется «Колесо жизненного баланса», которая подходит и взрослым и подросткам.

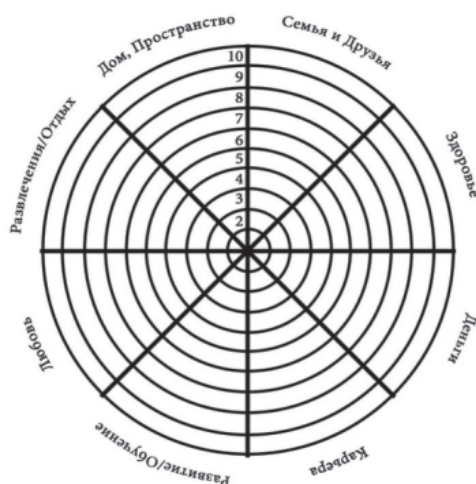
Коуч и специалист по саморазвитию Пол Дж. Майер (Paul J. Meyer) предлагает составить колесо жизненного баланса. Это упражнение позволяет понять, как обстоят дела с достижениями в различных сферах жизни. Нередко у богатых людей, занимающихся бизнесом, наблюдается перекося в секторе работы, при этом быт и семья страдают. Мы хотим помочь каждому воспитаннику не ошибиться, не потеряться в жизни, выбрать правильный путь.

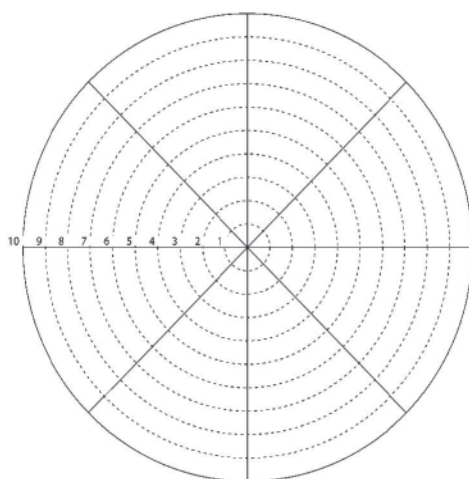
Колесо баланса – это инструмент, который позволяет определить слабые и сильные стороны жизни. Это поможет правильно направить внимание на те моменты, которые требуют дополнительного времени работы над собой.

Как составить колесо жизненного баланса?

- рисуем круг – желательно использовать для этого большой лист, чтобы изображение было четким и читабельным впоследствии;
- делим колесо жизни на значимые сферы – для каждого человека они будут свои;
- оцениваем каждую сферу по 10-бальной системе – минимальный балл ставится ближе к центру круга, максимальный – к границе;
- анализируем готовый результат.

Образец колеса №1.

Образец колеса №2.

Чтобы составить колесо жизненного баланса необходимо 1 простой лист бумаги.

На нём необходимо нарисовать окружность (круг) и разделить её на 8 равных частей, в виде пирога. Все эти части – это ваши жизненные ценности. У каждого человека они очень разные. Это могут быть семейные отношения, деньги или карьера, здоровье, отдых и так далее. Стоит задуматься и определить максимально важные ценности именно для вас.

Затем необходимо оценить удовлетворённость каждой из этих частей жизни. Для этого используйте 10-бальную шкалу. 0 – будет означать полную неудовлетворённость. Причём следовать нужно не каким-то стандартным требованиям, а личным ощущениям. Например, вы получаете зарплату, которой, полностью хватает для удовлетворения потребностей и на повседневные нужды. Но ваше окружение считает, что вы должны зарабатывать больше. Оценку следует ставить, исходя из собственных ощущений. Мнение остальных не должно влиять на колесо жизненного баланса.

Чтобы отметить оценки на рисунке, следует наметить шкалу от 0 (в центре круга) до 10 (его граница). Потом обозначьте на каждом секторе выставленную оценку. Чтобы колесо баланса жизни было более понятным, закрасьте область, соответствующую выставленной оценке. Если ваша жизнь стремится к полной гармонии, то вы получите полностью закрашенный на одном уровне круг. Если оценки отличаются друг от друга, особенно если они существенно отличаются, то необходимо принимать меры.

Далее следует проанализировать полученные результаты (по колесу сразу можно увидеть, над чем стоит поработать, а в каких областях вы

наиболее гармоничны), и можно приступать к самосовершенствованию.

Если вам сложно понять, какие области следовало нарисовать на колесе, или как работать с теми сферами, которые наиболее отстают, но можете воспользоваться руководством.

Отношения: испытывает ли человек тепло и радость общения? В жизни этот момент очень важен, так как при наличии крепких и надёжных отношений и женщина, и мужчина чувствуют уверенность в своих силах. Они способны реализовать самые смелые проекты.

Семья: ваши родные – это надёжная опора и поддержка. На хороших отношениях с семьёй может складываться успешное будущее. Однако эта сфера может и негативно повлиять на дальнейшее развитие. Если вам необходим баланс в жизни, стоит внимательно отнестись к родственникам и вашим отношениям с ними.

Работа: для жизненного баланса нужна любимая работа с хорошим доходом. Неудовлетворённость зарплатой или сферой деятельности может нанести непоправимый вред.

Здоровье: самое главное – это здоровье. Не нужно стремиться к идеальному телу, достойному олимпийских богов. Однако хорошая форма – залог успеха. Заботьтесь о своём здоровье, ведь это позволит преуспеть и в остальных сферах. Будучи здоровым, вы легко постоите карьеру, заведёте семью, создадите жизненный баланс.

Эмоциональная сфера: эмоции – это важная часть нашей жизни. Они играют важную роль и в колесе бизнеса. Ваше эмоциональное состояние отражается на вашем лице, на вашей мимике, на вашем отношении к людям. Не стоит пренебрегать обыкновенным смехом. Пусть вас постоянно захватывают эмоции. А добиться этого несложно – просмотр хорошей комедии, прыжок с парашютом или просто новые впечатления и ощущения сразу делают вашу жизнь наиболее эмоционально – насыщенной.

Работа: для жизненного баланса нужна любимая работа с хорошим доходом. Неудовлетворённость зарплатой или сферой деятельности может нанести непоправимый след.

Творчество: занимайтесь любимым творческим хобби – это не только позволяет интересно провести время, но и даёт возможность отвлечься от дел и погрузиться в мир творческих дел. Плавание, музыка, спорт, путешествия...

Саморазвитие: в мире множество дел, в которых вы еще не преуспели, но у вас есть все шансы. Постоянно развивайтесь, находите новые интересные занятия. Это может быть изучение иностранных языков, путешествия, новый вид деятельности...

Красота – имидж, осанка, ухоженность, манеры и многое другое, от чего зависит успех в разных сферах жизни – в любви, карьере.

Заключение. Релаксация.

Методика колеса жизненного баланса не готовое руководство к счастью и успеху.

Это скорее усредненная его формула. Но приоритеты у каждого свои. Поэтому не нужно расстраиваться, если не удалось получить идеальный рисунок. Важно иметь в голове собственное понимание гармонии и благополучия, тогда чужие достижения не будут вызывать негативные эмоции.

Методика колеса жизненного баланса рекомендует после первого колеса через 3-4 месяца повторить опыт, нарисовать новую схему. Можно это делать онлайн по шаблону. Создайте со свежими мыслями в голове. Нужно нарисовать колесо баланса или распечатать, затем повесить плакат на видном месте. Это отлично мотивирует на действия.

Психологический тренинг для 5-7 классов

Э.Б. МАСАЛИМОВА

«Социальные сети: в чем угроза?»

Цель: получение подростками достоверных знаний об опасностях в социальных сетях, обретение навыков безопасного использования возможностей социальных сетей.

План занятия:

1. Приветствие участников, установление правил встреч (3 мин.)
2. Упражнение «Спина к спине» (5 мин.)
3. Упражнение «Ассоциации» (5 мин.)
4. Упражнение «Плюсы и минусы социальных сетей» (15 мин.)
5. Просмотр видеоролика «Социальные сети» (4 мин.)
6. Итоговый вывод (10 мин.).

Оборудование: доска или флипчарт, тесты по количеству участников, карточки с примерами (Приложение 2), ручки, видеоролик «Социальные сети»

https://www.youtube.com/watch?v=I-0-K_FWXec.

Ход занятия.

1. Приветствие участников.

Цель: настроить участников на предстоящую работу.

- Здравствуйте! Рады приветствовать вас на этом цикле занятий! Надеемся, что они окажутся для вас интересными и полезными.

Прежде, чем мы начнем разговор теме занятия, давайте обратим внимание на правила, которые приняты на всех встречах нашей программы. Возможно, какие-то правила вы сможете назвать сами без нашей помощи? (Ответы участников записываются).

Правила групповой работы на занятиях:

1. *Правило «Поднятой руки»* – мы не перебиваем говорящего и стараемся дать ему высказаться.

2. *Правило «Уважение друг к другу»* – говорим без оценок и осуждения друга друга.

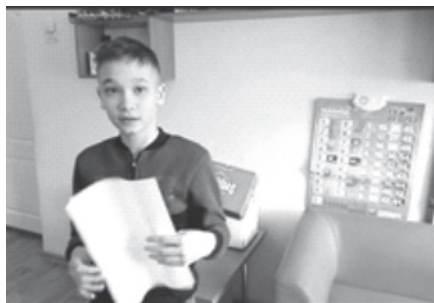

3. *Правило «Будь активным»* – предполагает ваше честное и активное участие во всех заданиях, которые мы будем проводить. Оно поможет получить максимум пользы от нашей встречи и провести время действительно с пользой.

4. *Правило «Стоп»* – каждый имеет право не говорить о том, что кажется ему неприятным. Так как время занятия ограничено, ведущие также обладают правом корректировать ход занятия с помощью этого слова.

Вопрос к участникам: какое из перечисленных правил кажется Вам самым важным? (Ответы участников и комментарии ведущего).

Соблюдение правил поможет нам сделать работу на занятии продуктивной и более активной.

2. Упражнение «Спина к спине».

Цель: активизация внимания, настрой учащихся на тему занятия.

Ведущий: Вам необходимо разделиться на пары и сесть спиной друг к другу. Попробуйте договориться о встрече сегодняшним вечером, не поворачиваясь к собеседнику. А теперь развернитесь и то же самое скажите

друг другу, глядя в глаза.

Вопросы для обсуждения:

Удалось ли вам договориться, сидя спиной друг к другу? А когда вы сидели лицом друг к другу? Как вам было легче общаться? А как еще можно договориться о встрече? Как можно обсудить и поделиться информацией, если реальная встреча невозможна? Как вы думаете, о чем пойдет речь на нашем занятии?

Информация для ведущего: обсуждение происходит до тех пор, пока на вопрос «А как еще можно договориться о встрече?» кто-нибудь не произнесет: «Через Интернет», «В социальных сетях», «В Контакте» и др.

3. Упражнение «Ассоциации».

Цель: актуализация знаний учащихся.

Ведущий: Ребята, скажите, а какие ассоциации у вас возникают, когда вы слышите словосочетание «социальные сети». (Учащиеся по очереди высказываются). (Самые известные из них – это «ВКонтакте», «Одноклассники», «Инстаграмм», «WhatsApp», «Viber», «Телеграмм» и «Facebook»).

Социальные сети – довольно актуальное явление в наше время. Огромное количество людей во всем мире проводят онлайн большую часть своего времени именно в социальных сетях. Они переписываются, общаются в группах, слушают музыку, смотрят видео и читают разные истории. Кто-то считает это пустой тратой времени, которое можно было бы потратить на более важные дела и занятия. Кто-то – наоборот, считает социальные сети важной частью нашей жизни, без которой уже не обойтись.

Кто из вас зарегистрирован в социальных сетях? Кто зарегистрирован более чем в одной социальной сети? Какие социальные сети вы знаете?

Наверняка, родители, воспитатели многих из Вас обеспокоены тем фактом, что у кого-то уже есть свой аккаунт в социальных сетях. И, конечно, у них есть на то свои причины. Так все-таки «социальные сети» – это плохо или хорошо? Вредно или полезно? Давайте попробуем разобраться.

4. Командная игра. «Плюсы и минусы социальных сетей».

Цель: определить положительное и отрицательное влияние социальных сетей на человека.

Оборудование: карточки с «плюсами» и «минусами» (Приложение 1).

Ход проведения. Класс делится на две команды. На каждую парту раздаются карточки, после чего участники первой команды выбирают из предложенных вариантов достоинства социальных сетей, а другая команда – недостатки. Ведущий фиксирует ответы команд на доске или флипчарте.

Информация для ведущего:

<i>Плюсы социальных сетей</i>	<i>Минусы социальных сетей</i>
▶ Возможность общаться с друзьями, живущими далеко. ▶ Возможность получить любую нужную информацию. ▶ Легкий поиск видео, музыки, фотографий.	▶ Отнимают очень много свободного времени. ▶ Ухудшают зрение. ▶ Развивают искривление позвоночника.

► Легкий способ найти друзей по интересам. ► Возможность осуществлять покупки. ► Получение большого объема информации в сжатые сроки.	► Возникают психологические проблемы. ► Возможность потери личной информации. Распространение спама, негативной информации. Мошенничество в сети (розыгрыши, лотереи, тесты)
--	--

(Ребята по возможности добавляют свои «+» и «-»)

Ведущий: Как мы с вами видим, в использовании социальных сетей есть и плюсы, и минусы. Задумывались ли вы что, чрезмерное увлечение социальными сетями в интернете может вредить здоровью? Люди, проводящие в сети большое количество времени, не могут плодотворно работать, учиться, общаться, заниматься спортом. Интернет заменяет им реальную жизнь.

2. Просмотр видеоролика «Социальные сети».

Цель: обратить внимание подростков на опасности, с которыми они могут столкнуться в социальных сетях.

Вопросы для обсуждения:

Какое впечатление произвел на вас этот видеоролик? Была ли новой какая-то информация для вас? О каких опасностях и рисках вы узнали из этого видеоролика?

3. Итоговый вывод.

Цель: получение обратной связи от группы.

Всем участникам на листах бумаги необходимо закончить следующее предложение: «Я считаю, что социальные сети полезное изобретение человечества, но я никогда не променяю...» Затем ребята по желанию высказывают свое мнение о правилах безопасного использования социальных сетей.

Ведущий: В завершение нашего занятия хотим сказать вам всем большое спасибо за ваше активное участие!

Современные технологии и средства связи можно сравнить с фаст-фудом. Когда мы голодны и не можем добраться до нормальной еды, мы можем довольствоваться гамбургерами, хот-догами и другими не самыми полезными продуктами. И если это случается не так часто, то ощутимого вреда для здоровья мы не почувствуем. Однако если мы будем питаться такой едой каждый день – на завтрак, обед и ужин, то очень скоро с нашим здоровьем могут начаться проблемы. То же самое можно сказать и про гаджеты. Не страшно, если иногда мы можем порадовать себя игрой в любимом приложении или посмотреть ролики на Ютубе. Но если все наше свободное время занимает использование электронных устройств, у нас непременно начнутся проблемы – со здоровьем, с друзьями и близкими и развитием жизненно важных умений и навыков.

Желаем вам, чтобы у каждого из Вас было больше настоящих радостей и живого общения с близкими людьми.

Балаңа көңіл бөл, ата-ана...

Н. КАДЫРОВА

15 жыл бұрын «жасөспірімдер өз-өзіне қол жұмсады» дегенді естімедік. Қазіргі кездері «оқушы бала жоғарыдан секірді немесе асылып қалды, дәрі ішіпті» яғни «өзіне-өзі қол жұмсапты» деген жаман хабарды көп естудеміз. Бұндай сұмдық хабарды дос түгіл жауыңа тілемейсің ғой.

Жеткіншектер өмірін неге қыршын қиды екен?! Күн сайын бұқаралық ақпарат құралдарында мұндай қайғылы оқиғалар туралы хабарлап жатады. Қай ата-ана болмасын «Бауыр етім – баламды мұндай дерттен қалай құтқарсам?» деп ойлары хақ. Осы тұрғыда, әрине, көптеген мәселелер туындайды. Қоғамда неліктен жасөспірімдер арасындағы өзін-өзі өлтіру жағдайлары белең алып отыр? Мүмкін, біз балаларға шектен тыс еркіндік беріп, өз тамырымыздан айырылдық па? Мүмкін ұрпақаралық сабақтастық үзіліп, қоғам ішінде кедергілер болып жатыр ма? Сұрақ көп, жарытымды жауап жоқ.

Адамзатқа бұл жайбарақат айтыла салатын, не жабулы қазан күйінде қалдыра қоятын мәселе емес. Ең өзекті пробле-

ма! Ресми мәліметтерге жүгінсек, Қазақстан 100 мың адамға шаққанда суицид бойынша әлемде үшінші орында. Ойландыратын жайт. Жыл сайын 1 миллион адам өзін ажалға қиса, солардың 8 мыңы – қазақстандықтар, яғни республикада әр сағат сайын бір адам өз еркімен өмірмен қош айтысып жатады. Бір атап өтерлігі, елімізде адам өлтіргендерге қарағанда өз-өзін өлтіргендер саны әлдеқайда көп екен. Еліміздің Бас прокуратурасы балалар суицидіне байланысты зерттеу жүргізіп, оларды өлімге итермелейтін факторларды анықтауға тырысқан. Бірінші кезекте баланың әлеуметтік-психологиялық жағдайы күрделі болуы мен тұрмыс деңгейінің төмендігімен байланыстырған. Алайда, осы күні жан қиып жатқан жасөспірімдер арасында ауқатты отбасынан шыққан балалар да бар. Жасөспірімдер арасындағы суицидті мамандар өтпелі кезең мен баланың жас ерекшелігімен байланыстырады.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы суицидтің 800 түрін анықтаған. Оның 41% – белгісіз, 19% – жазалау алдындағы қорқыныш, 18% – ішкі күйзеліс, 18% – отбасылық жағдай, 6% – сезімге, 3% – қаржылық дағдарысқа байланысты деп көрсеткен. Сондай-ақ, денсаулығының нашарлығы да өзіне-өзі қол жұмсауға итермелейтін фактор болып белгіленген. Ал 41% – белгісіз болғандардың себебі не?

Негізгі, мен психолог маман ретінде суицидке итермелейтін жалғыз себеп ол – жалғыздық дер едім. Себебі елордада өз еркімен жан тапсырған жасөспірімдердің екеуі баянсыз махаббатпен байланыстырса, енді бір бала ата-анасының ажырасып, басқа отбасы құрғанын көтере алмаған. Үшіншісі өзі қалдырған хатында өзін үлгілі отбасының баласы ретінде, ата-ана қалауындай тәрбиелі бала екендігіне сенімсіз екенін жазып кеткен. Бір қызығы, мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан бұл кеселдің себебі мен оны шешуге бағытталған әлеуметтік зерттеу жоқтың қасы. Кезекті өлім орын алғанда, ата-ана, мектеп, полицейлер болып үш жақтан анықтауға кіріседі. Яғни, оның алдын алып, «ауырмайтын жол іздеу» қажеттігі сол кезде ғана қолға алынады. Ата-ана баланың көп уақытын мектепте өткізетінін айтып, кінәні сырттан іздейді. Ал, мектептегі ұстаз болса, оның себебін отбасылық проблемамен байланыстырып, ата-ананың өзінен іздеуде. Полицейлер әлімжеттік көрсету,

қыспақ жасаудың соңынан келген кесел деп өз тұжырымдарын айтып жатады.

Суицидке итермелейтін негізгі фактор – депрессия. ДДҰ болжамы бойынша 2030 жылы депрессияның салдарынан болған суицид жүрек-қан тамырлары мен рак ауруларынан алдыңғы қатарға шығады. Сондықтан, балаға дауыс көтеріп айқайлап, өз қалауыңызды жасатып немесе жұмысбастылыққа салынып, балаға тек материалдық жағдайын жасап қана қойып артынан жер сипап қалмау үшін, өз баласына ата-ана алдымен үлгілі ұстаз, ақыл-кеңес айта алатындай жанашыры, сырын айта алатын досы, жазалаудан көрі проблеманың шешу жолын бірге іздейтін психолог бола білуі керек. Ата-ананың өзінің қолынан келмесе, баланы депрессиядан алып шығатын арнайы психолог немесе психотерапевт мамандардан көмек алуы қажет.

Жалпы, баланың бұзақылыққа салынып немесе өзіне-өзі қол жұмсауына жол бермеу үшін, бірінші кезекте, ата-ана бала тәрбиесіне үлкен көңіл бөлуі қажет. Біріншіден, ата-ана мен баланың қарым-қатынасы сенімділік негізінде құрылуы қажет. Алғашқысы көп жағдайда баланың айтқанын елемей, болмашы бір нәрсеге дауыс көтеріп жататындар бар. Оның барлығы баланың еңсесін түсіріп, ата-анасына деген сенімсіздік туғызады. Әрі ата-ананың таңнан кешке дейін жұмыста екенін ескерсек, баламен отырып сөйлесуге уақыт болмайтыны анық. Осы аралықта бала немен айналысты? Ол жағы белгісіз... Кез келген бала әке-шешесіне өз қалауын жеткізе алатындай, «әрі сен маған бөгет жасап тұрсың» -деген жауап естімейтін деңгейде болуы, екіншіден, баланың кіммен және қандай қарым-қатынаста екендігін қадағалау міндетті. Қажет болған жағдайда баласының достарымен де араласып, мүмкіндігінше оның отбасы туралы хабардар болуы керек. Өйткені, ол араласатын бала тұрмыс деңгейі төмен немесе қараусыз қалған бала болса ақша сұрау, әлімжеттік көрсету сынды басқа да проблемаға әкеліп соғуы мүмкін. Ең бастысы, қандай жағдай болмасын бала өз проблемасымен өзі жеке қалмай, ата-анасы немесе отбасы мүшелерімен бөлісе алатындай ортада тәрбиеленуі қажет.

Өмір – күрес. Бұл – өмір заңдылығы. Мықты әлсізді алып жығады. Ал, қоғамның әлсіз буыны ол – жасөспірімдер. Еліктегіш. Сенгіш. Тәжірибесіз. Өмірдің кез келген құбылысын жаны-

на жақын қабылдайды. Әлі келмеген, күші жетпеген, ақылсыздығынан, жалғыз қалған тұста өлімге жүгіреді. Мүмкін, өзгенің назарын өзіне аударудың оңай жолы осы деп ойлар. Себебі, көптеген ата-аналар баласы өлімге жүгінгеннен кейін ғана көңіл бөліп, құлазыған жан дүниесін түсінуге тырысады.

Бірақ, тым кешігіп қалғандарын түсіне ме екен?!

Бала тұлғасы қалыптасуындағы әкенің орны

Ғ. САПАРОВА

Ер балаға тәрбие беріп, тура жол сілтейтін – **әке**. Құрғақ ақыл мен жөнсіз таяқ баланы түзей алмайды. Қисайған ағашты түзеу қиын, ал түзу өсіру оңай, сондықтан бала кішкентай күннен бастап әкесі оның жасына сай дұрыс бағдар беріп отыру керек.

Әрбір әке төмендегі кеңестермен баласын тәрбиелеуге міндетті:

1. Егер сіз өз-өзіңізге сенімді болмасаңыз, ұлыңызды сенімді болуға үйретіңіз, оның сенімділігін күшейтіңіз. Өйткені, сенімділіктің маңызы зор. Әкеде жоқ сенімділікті ол қайдан алады?

2. Жеке гигиеналық заттарды, киімдерін тазалап ұстауға кеңес беріңіз;

3. Аз сөйлеп, көп тыңдау керектігін айтыңыз. Адамдардың көбі тыңдағандарды жақсы көреді;

4. Тура жолмен нан табуды үйреніңіз және ұлыңызға соны үйретіңіз;

5. Табысқа жету үшін талмай еңбек ету керектігін және табыс дайындықты сүйетінін құлағына құйыңыз;

6. Дүкеннен киім алғанда да, зат алғанда да сапалысын алуға дағдыландырыңыз. Өйткені, сапасыз, арзан зат тез істен шығып қалады. Ал сапалы зат ұзақ уақыт игілігіңізге жарайды;

7. Ер адам тек өзі үшін ғана емес өзгелер үшін да жауапты болатынын алдын ала түсіндіріп жүріңіз. Ер жеткенде бір отбасының отағасы, бүкіл Отанның ұланы болатынын айта жүріңіз;

8. Жігіттің нақты мақсаты мен арманы болуы тиіс;

9. Армандауды үйретіңіз. Кішкентай кезінен бастап салмақты армандарға қол созса, болашағына оң көзқараспен қарайтын болады;

10. Өтіріктің өрге баспайтының айтып отырыңыз. Жасына қарап өмірде болған түрлі дәлелдер келтіріп айтыңыз. Ойнап болса да жалған сөйлеуге үйретпеңіз;

11. Тілі шығып келе жатқанда сөзіне қызығып балағат сөз айтқызып үйретпеңіз. Тәтті тілінен боқтық сөздер естілмесің десеңіз, ер жете келе аузынан әдепсіз сөздер естілмесін десеңіз боқтауды үйретпеңіз;

12. Үнемі қыздарды сыйлап, ренжітпеу керектігін айтып отырыңыз «қыз – болашақ ана». Ол үшін өзіңіз де ұлыңыздың көзінше оның әпке-қарындастарына, анасына, өз анаңызға жұмсақ болыңыз;

13. Үлкенге құрмет көрсетуді үйретіңіз;

14. Көмекке мұқтаж адамдарға қол ұшын созудың да дұрыс екендігін айтып жүріңіз;

15. Өз денсаулығының қадірін үйретіңіз; Салауатты өмір салтын сақтануды, зиянды заттардан (ішімдік, шылым) аулақ болуды, дұрыс тамақтануды айтып, ең маңыздысы өз іс-әрекетіңізбен үйретіңіз «бала көргеннің істейтінін» есіңізден шығармаңыз;

16. Газет, журнал, кітап оқыңыз, оқуды балаға үйретіңіз;

17. Сұхбаттасып тұрған адамның көзіне қарау керектігін үйретіңіз;

18. Уақытымен ұйқыға жатып, таңды спортпен қарсы алудың пайдасы зорын түсіндіріңіз;

19. Қолға түскен ақшаны бәрін бір мезетте жаратып тастау – нағыз ақымақтың ісі екендігін ескертіңіз. Ер адамда болашағына арналған ақша қоры болуы міндетті және маңызды;

20. Алыста жүргенде ата-анаға хабары мен жағдайын айтып, кем дегенде аптасына екі рет қоңырау шалып хабарласып тұруы міндетті екенін айтыңыз;

21. Сылтау айтуға дағдыланбау керектігін айтыңыз. Сылтау – әлсіздіктің белгісі;

22. Ең бірінші жеңілетін адам – ол ашуланшақ, эмоцияға тез берілетін адам;

23. Тура жолмен жүріп те өмірдің қызығына батуға болатының түсіндіріңіз;

24. Қасында үнемі сенімді, адал достарының жүргенің қадағалаңыз;

25. Өмірдің бір асау теңіз екендігін түсіндіріңіз. Адам өмірде кез келген жағдайға дайын болуға керектігін және болған істе болаттай берік болу керектігін айта жүріңіз;

26. Жар таңдағанда да мұқият болу керектігін айтыңыз. Асығыстық танытып, өкінетін шешім қабылдап қоймауын қадағалаңыз. «Сүйдім» деп тек сезімге ғана ерік беріп, ақылды ары қоюдың қажеті жоқтығын түсіндіріңіз.

Әрине, ол үшін ең алдымен өз-өзіңізді түзеңіз. Өзіңіз түзелмей,

ұлыңызға дұрыс бағдар бере алмайсыз. Саналы ұрпақ өсіру үшін тыңдайтын құлақ, ұғатын сана болуы шарт, осы кеңестердің маңызы зор.

«Бала тәрбиесі» тесті

Анықтама: Сіздің назарыңызға әр баланың күнделікті тұрмыс-тіршілігінде кездесуі мүмкін 10 жағдай берілген. Ата-ана ретінде сіздің бұл жағдайларға көзқарасыңыз қандай? Яғни әрбір сұрақтан кейін берілген жауап нұсқауларыңыз сіздің тәрбиелеу әдістеріңізге сәйкес келгенін белгілеңіз. **Іске сәт!**

1. Сіздің балаңыз өте бұзық және төбелесқұмар делік. Күн сайын үйге киімі жыртылып немесе бет-аузы көгеріп келеді. Сіз:

а) не болғанын сұрап, киімдерін тігіп, жуып, жараларының күтімін жасайсыз;

ә) балаңызға көмек бересіз, бірақ бұзақылықтарының жақсылық әкелмейтіндігі, бір күні соның азабын көретіндігі туралы қайта-қайта айтып, балаға ұрсасыз;

б) оған тіпті қарамайсыз, өзінің мәселелерін өзі шешу керек.

2. Балаңыздың жақын достары бар, бірақ олар жақсы тәрбие көрмеген, бұзық балалар. Сіз:

а) олардың ата-аналарымен сөйлесесіз;

ә) балаларды үйге шақырып, оларды ықпал етуге шақырасыз;

б) балаңызға достарының жаман жақтарын түсіндіріп, өзіне жаман үлгі болғандығын айтасыз.

3. Балаңыз ойын ойнағанды жақсы көреді, бірақ ешқашан ұтылғысы келмейді. Сіз:

а) еш нәрсе жасамайсыз, ойнауды білетін болса жеңілуді де білуі тиіс деп ойлайсыз;

ә) жеңілуді үйренгенше онымен ойнамайтыныңызды айтасыз;

б) балаңыздың жеңілуді ұнату үшін әдейі ерекше жағдайлар жасайсыз.

4. Балаңыздың белсенділігі соншама, күніне 24 сағат ойнап жүгіріп жүре береді. Ұйықтауы керек болса да жатқысы келмейді. Сіз:

а) оған ұйқының маңыздылығын түсіндіресіз;

ә) қалаған уақытында жатуына рұқсат бересіз, бірақ таңертең белгіленген уақытта тұруын тексеріп тұрасыз;

б) ұйықтайтын уақыт келгенде баланы жатуға зорлап, мұны ереже қылуға тырысасыз.

5. Балаңыз өзіне қатысты болсын, болмасын күнін азаннан кешке дейін теледидар қараумен өткізеді.

Сіз:

а) ол үшін кейбір бағдарламаны таңдап, тек қана соларды қарауын ғана талап етесіз;

ә) теледидар қарау үшін белгілі уақыт бөлесіз, бірақ не қараса да бала өзі таңдайды;

б) теледидарды өшіріп тастайсыз.

6. Балаңыз жеткілікті дәрежеде дәрекі, сөзге әуес делік. Тіпті мұндай құлқымен айналасындағы адамдардың мазасын алады.

Сіз:

а) оған мұндай мінез-құлықтың жақсы болмағандығын түсіндіріп, дәрекі болмауын айтасыз;

ә) дәрекі іс-әрекет жасауына тыйым салып, бұзақылығына жаза бересіз;

б) жақсы іс-әрекеттерін қайталау үшін мақтап, мәпелейсіз.

7. Балаңыздың жасы әлі кішкентай болса да қыздарға (ұлдарға) қырындауын бастаған. Сіз:

а) еш нәрсені қозғамай, болған күйінде тастайсыз;

ә) мұның тек балалық махаббат болғандығын ойлап, қарсы шығасыз;

б) балаңызға махаббат түсінігін айқындап түсіндіріп, әйел мен ер адам арасындағы қарым-қатынастардың қандай болуы керек екендігін жақсылап түсіндіріп бересіз.

8. Сіздің балаңыздың артынан басқа балалар қалмайды: оны ұрады, мазақтайды, т.б. делік. Сіз:

а) балаңызға қарсылық беру жолдарын үйретесіз;

ә) бұл балалардың ата-аналарымен кездесіп сөйлесесіз;

б) балаңыздың мұндай балалармен кездеспеуі үшін мүмкіндік жасайсыз.

9. Сіз үлкен қызыңызға немесе ұлыңызға барлық мүмкіндіктерді жасайсыз. Бірақ ол соған қарамастан еш нәрсенің қадірін білмей, кішкентай бауырларына айқайлайды. Сіз:

а) оны ақылды болуға, саналы әрекет жасауға шақырасыз, бірақ мұның барлығын кішкентай бауырларының да естуін қамтамасыз етесіз;

ә) балаңызға одан әрі көп көңіл бөлуге тырысасыз;

б) тіпті араласпайсыз.

10. Егер балаңыз дәрекі іс-әрекет жасап, басқаларды түсінбей, бөтен балаларға тиісетін болса, Сіз:

а) өзінің қатесін түсінуі үшін оған қарсы да тап солай әрекет етуді бастайсыз;

ә) оған көбірек көңіл аударып, проблемаларын түсінуге тырысасыз;

б) күш пен зорлықты тақырып еткен киноларды қарауына тыйым саласыз.

Ұпайлар:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
А	3	2	0	3	3	5	3	5	5	0
Ә	0	5	3	5	5	0	0	3	3	5
Б	5	0	5	0	0	3	5	0	1	2

Нәтижесінде: ұпайларды қосқаннан кейін төменде берілген тұжырымдамаларды пайдаланып, ата-ананың қандай тәрбие беретіндігін көруге болады.

0-18 ұпай аралығында: Сіз балаңызды өзіңіздің өміріңізге, тұрмыс жағдайыңызға қарай «көзіңізді жұмып» тәрбиелейсіз. Оның жаңа өскелең ұрпақ өкілі екенін ескермейсіз. Сіздің ойыңызша, тұйық болу және үлкендерді сыйлау адам үшін ең әдемі де әдепті ерекшеліктер. Бірақ сіз үшінші мыңжылдықта адамдардың өздеріне деген сенімінің, шығармашыл ерекшеліктерінің және өзінше іс-әрекет жасауының маңызды болатындығын ұмытып кеткенсіз. Сіздің балаңызға бұл ерекшеліктер керек болады, бірақ сіз балаңызда оларды жетілдіруге тырыспайсыз, өмірдің өзгергендігін және алға кетіп бара жатқандығын көргіңіз келмейді.

19-35 ұпай аралығында: Сіз балаңыздың келешекте қандай жағдайда өмір сүретіндігін ойламаған болсаңыз керек. Алайда сіздің дұрыс жасайтын жақтарыңызды да айта кетсек артық болмайды: сіз бүгінгі өмірге сай әрекет етіп, бала тәрбиесінде қалыптасып кеткен тәсілдердің орнына қазіргі тәсілдерді қолдануға тырысасыз, баланың өз мәселелерін өзінің ойлауы керек болғаны ең дұрыс шешім деп табасыз, балаңыздың еркін іс-әрекет жасауына рұқсат бересіз, оның беделіне нұсқан келтірудің керектігі жоқ деп ойлайсыз. Бірақ мұның бәріне қарамастан, балаңыздың өмірге әзір екенін айту қиын. Сіз онда ойлау еркіндігін, өзіне сенім сезімін жеткілікті түрде жетілдірмейсіз. Сіз балаңыздың әр нәрседе тек қана сізді тыңдауын қаламасаңыз да оның өз ойларына жеткілікті түрде сенбейтініңізді айтуға болады.

36-50 ұпай аралығында: Сіз балаңыздың әділет және мейірімділік басым болатын, менменшіліктің сыналатын, ақыл, еркін, ой, сананың сыйлы болатын қоғамда өмір сүретіндігіне шын жүректен сенеді екенсіз. Бұны жақсылап ойлап көріңіз.

Топтасып жұмыс істеуге арналған психологиялық жаттығулар

Г. ЖАЛЕЛОВА

Мақсаты: педагогтар арасында жағымды әлеуметтік-психологиялық ахуал қалыптастыру. **Өткізу формасы:** тренинг-сабақ.

Қатысушылар: педагогтар.

Қажетті құралдар: қағаз, қаламсап, түрлі-түсті карандаштар, «Керемет» мектеп бейнесі, аспаптар, құстар, жан-жануарлар аттары жазылған карточка.

Бернард Шоудың мынадай бір сөзін айта кетсем: «Біз қартайғандықтан ойын ойнауды тоқтатып тұрған жоқпыз, ойын ойнамағандықтан қартайамыз» деген. Олай болса, қарым-қатынасымызды жақсартып, педагогтар арасында жағымды психологиялық климат орнатып, көңіл-күйімізді көтеру үшін психологиялық ойындарға кезек берсек.

1. «Аялы алақан» жаттығуы.

Мақсаты: педагогтар арасында бір-біріне деген сыйластықты, мейірімділікті, сенімділікті қалыптастыру. Ойынға қатысушылар бір-бірін еркелетіп атауы тиіс. Ол үшін жанындағы адамның есімінің бас әріпіне сәйкестендіріп атауы керек. Мысалы: есімі Гүлмира болса «Гүлім» деп атауға болады.

«Көрші» жаттығуы.

Мақсаты: әрбір қатысушының сол топтың бір мүшесі екендігін сезінуі, бір-біріне жылылық сыйлау.

Нұсқаулық: Көршінді оң жақтан құшақта,

Көршінді сол жақтан құшақта,

Оң жақтағы көршіңе бір жымып,

Сол жақтағы көршіңе бір жымып қара.

«Бой жаз» жаттығуы.

Уақыты: (5 мин). Ал қазір сәл бой жазып алайық, ол «қорқыныштан арылу» деп аталады. Бұл бой жазуымыздың мақсаты, қорқынышты, мазаланудың алдын алу, күйзеліс жағдайына дайындалу болып табылады. Ыңғайланып отырыңыз, еркін дем алыңыз, көздеріңізді жұмыңыздар және көз алдарыңа елестетіндер, сіздер жасыл алаңда, ашық күннің астында дем алып отырсыздар... Аспанда күн шуағын шашып тұр және осы нұрдың шашуының бөлігі сізге тиісті... Оның шуақтары сіздің басыңызды жұмсақ және еркелетіп қыздырады, денеңізге кіреді, ол өн бойыңызға төгіледі, осының бәрі сіздің қорқыныш пен жағымсыз ойларыңыз бен сезіміңізді, ренішіңізді ерітеді. Орнына жарық сәуле толады.

Барлық таза емес бөліктеріңіз қараңғы түнге айналып, оны жұмсақ

жел тез қуады, ол сіздің денеңізді тастап кетеді. Сіз қорқыныштан арылдыңыз, сіз тазардыңыз, сіз көңілдісіз.

«Джунглидегі жаңбыр» жаттығуы.

Мақсаты: Иық. мойың, омыртқа аймақтарындағы бұлшық еттің жиырылуын жою, босаңсу, шаршағанды басу. Уақыты: 10 минут

Нұсқау: Тар шеңбер құрамыз. Джунгли ну орманындамыз деп ойлаймыз. Ауа райы бастапқыда өте керемет болады. Күн көтерілгенде өте ыстық, ауа қапырық болды. Бір мезетте жеңіл самал жел соқты. Алдынызда тұрған адамның арқасына қолыңызбен жеңіл қимылдар жасаңыз. Жел күшейе түседі. (арқаға батырынқырайтын қимылдар жасалады) Құйын басталады (күшті айналыс қозғалыстарын жасаңдар). Содан кейін жәй жаңбыр сіркірейді (көршіңнің арқасын саусақтарымен түртесің). Нөсер жауын басталады (жоғары төмен алақан, саусақтармен сипайсың). Бұршақ аралас жауын жауа бастады (барлық саусақтарыңызбен түртесіз). Содан кейін қайтадан нөсер жауын, жай жаңбыр, одан кейін күн ашылады. Енді 180 градусқа бұрылып, жаттығуды қайталаймыз.

«Сіз білесіз бе?» жаттығуы.

Мақсаты: қатысушылардың бір-бірін жақсы тану, өзара бөлісу, мән бермей жүрген қасиеттерін өзара түсінісу.

Нұсқаулық: «Сіздің алдарыңызда қоржын бар. Осы қоржыннан бір билет аласыз. Онда әртүрлі жануарлар мен құстар, жәндіктер аттары жазылған. Алдымен әркім өзіңіздегі билеттегі жануарлармен танысып, көршіңіздің бойында осы жануарлардағы бар қасиеттерді анықтайсыз».

6. «Сыйлық» жаттығуы.

Мақсаты: тұлға аралық қарым-қатынасты дамыту және топ ішіндегі ауызбіршілікті қалыптастыру.

Әр топ мүшелері тек қана қимыл мен ым арқылы қасындағы әріптесіне сыйлаған затты көрсету керек, ал көршісі заттың атын айтып сыйлықты алғыс білдіре отырып қабылдайды.

7. «Жылан» жаттығуы.

Мақсаты: Аталмыш жаттығу тығыз дене қатынасы арқылы орындалатын болғандықтан, топтың бірлесуіне септігін тигізеді.

Нұсқау: Қатысушылар тұрады. Жаттықтырушы олардың біреуін біршама уақытқа далаға немесе басқа бөлмеге шыға тұруын ұсынады.

Барлығымыз бір-біріміздің қолымыздан ұстап, қатар құрайық. Бұл қатарды жылан дейік, ал екі адам – оның басы мен құйрығы. Көп жағдайда, жылан «шатасқан» - әртүрлі шығыршық құрап, оралып жатады. Жаттықтырушы өзін «жыланның басымын» деп атап, «жыланның» шатасып оралуын бастайды. Шатасу барысында біріккен қолдарды аттап өтуге, астынан өтуге болады. Шатасудың соңында жыланның «басы» мен «құйрығы» бос қолдарын жасыруы тиіс, бірақ екеуі қол ұстаспауы қажет. «Жылан» шатасқан кезде, жаттықтырушы есіктің сыртында тұр-

ған адамды «жыланды» тарқатуға шақырады. Оған жыланның «басы» мен «құйрығы» бар екенін айтуға болады.

8 жаттығу: «Менің жүрегім ән айтады, егерде мектепте...», «Менің жүрегім қайғырады, егерде мектепте...» Шеңбер бойынша әрбір ойынға қатысушы өзінің жүрегі не үшін қуанып, не үшін қайғыратынын айтады. Біріншісі қуанышы туралы, екіншісі қайғыруы туралы, үшіншісі қуануы туралы... ары қарай жалғаса береді. **Психолог:** Мектеп өмірі қайнап жатыр. Біз сіздермен қазір КЕРЕМЕТ МЕКТЕПТІҢ болашағын жасауға саяхатқа шығамыз. Сіздер тақтадан Керемет мектептің моделін көріп отырсыздар, оның терезесі біз үшін ашық. Біз болашаққа қалай қол жеткізерімізді білмейміз, оған жету үшін бізге мына тапсырмалар көмек береді. Ватманда әр «терезенің» тақырыбы жазылған. Алдымен ойланып алыңыздар, сосын қолдарыңыздағы бланктың оң жағына сізді не қуантатынын, сол жағына не ренжітетінін жазасыз. Бланктерді әрбір «терезенің» тақырыбына сай толтырасыздар.

«Терезе» тақырыбы. Пед. тренингтің талдау сұрақтары:

1. Ұжымдағы психологиялық қарым-қатынас;
2. Мұғалімнің кәсіби өсуіне қажетті жағдайлар, мұғалімге кәсіби және әдістемелік көмек берудің нәтижелігі;
3. Ата-ана, отбасының мектеп жүйесіндегі орны.

Ұжым тақырыптарға байланысты 3 топқа бөлінеді. Әр топ өздерінің тақырыбы бойынша 15 минут ішінде анализ жасап, дайындайды. (Музыка қосылып тұрады). Топтардың экспертін шығып оқиды, оны КЕРЕМЕТ МЕКТЕП моделінің ішіндегі сәйкес «терезеге» жабыстырады. Әр топ қорғап болған соң, ұжым өз ойларын білдіруге болады.

Психолог: Біздің қол созған КЕРЕМЕТ МЕКТЕБІМІЗ, болашағымыз белгілі болды. Ал оған жету үшін кім күшін салады екен? Ендеше, барлығымыз бір-бірімізге көңіл аударайық. **Психолог:** Мектепте әр түрлі кадрлар жұмыс істейді. Өз лауазымдарыңызға қарай топқа бөлінесіздер: әкімшілік, бастауыш және жоғары сынып мұғалімдері, кәсіподақ, әлеуметтік педагог және мектеп психологі. Керемет мектеп үшін әр топ өзінің міндетін, тағы не істей алатынын жазсын. 10 минуттан кейін әр топ өз міндетін оқып, қағазды сәйкес «терезеге» бірнешеу етіп жабыстыруы керек.

Психолог: Сонымен, біз біріге отырып, КЕРЕМЕТ МЕКТЕПКЕ қол жеткізу үшін біраз тапсырмаларды шешіп тастадық. Енді, сіздердің құрметтеріңізге музыка ойналады.

9-жаттығу: «Оркестр». Сіздер музыкалық аспаптың аты жазылған карточканы аласыздар, сол аспаптың әуенінде ойнап, 3 этаптан өтесіздер.

1-этап: Әрқайсыңыз денеңіздің мүшесін немесе дауысыңызды пайдалана отырып, «Ұстазым» әнінің әуеніне саласыз;

2-этап: Барлық ұжым – бұл оркестр. Мектеп директоры – дирижер. Оркестрды басқарып, осы әуенді ойнату керек;

3-этап: Рефлексия (талдау, пікірлесу, тілек білдіру).

Бүгінгі пікірлесу кешіміздің қорытындысын шығаратын кез келді. Олай болса «Бүгінгі біздің тренингтен алған әсеріміз...» айдары бойынша берілген плакаттарға әр топ өздерінің көңіл-күйін, алған әсерлерін бейнелеуі қажет.

Қорытынды: «Қыран түлегіне қайырылмас қанат сыйлайды, ұстаз түлегіне алға бастар талап сыйлайды», - демекші, қадірлі әріптестер шәкірттеріңіз білім әлемінде биіктерден көрініп, еңбектеріңіз жана берсін. Сіздердің еңбектеріңіз арқылы мектебіміздің өркендей, өрлей беруіне тілектеспін!

Қарым-қатынас дағдыларына арналған тест жинағы

А. АМАНҚҰЛОВА

Өз тіліңізді ноқталап ұстау – аса пайдалы қасиет. Мұны психологтар коммуникативті бақылау деп атайды. Орташа есеппен алғанда өзара қарым-қатынас кезінде еркектер әйелдерге қарағанда өздерін жақсы бақылай алады деп есептейді, әйтсе де, бұл мәселе талас туғызып келеді. Егер сіз өзіңізді басқалармен қарым-қатынас кезінде қандай екеніңізді білгіңіз келсе, осы **тест** арқылы өзіңізді сынап көріңіз. Иә, іске сәт!

Берілген нұсқамен келіссеңіз «иә» - 2 ұпай; келіспесеңіз «жоқ» - 1 ұпай.

1. Мен үшін өзім жек көретін адаммен достық қарым-қатынас жасай салу қиын емес.

а) иә; ә) жоқ.

2. Ешкіммен де ақырына дейін сыр ашысып, сөйлеуге болмайды деп есептеймін.

а) иә; ә) жоқ.

3. Басқалардың әдеттеріне ыңғайлана салуға менің қабілетім жоқ сияқты...

а) иә; ә) жоқ.

4. Мен басқаларды әбден біліп алған соң ғана өз өмірімнің шындығын айтуға кірісемін.

а) иә; ә) жоқ.

5. Менен жақсы актер шығар еді деп ойлаймын.

а) иә; ә) жоқ.

6. Кейде маған басқалар менің қайғырып-қапалануыма өзім сезінгеннен басқаша ойлайтын сияқты көрінеді.

а) иә; ә) жоқ.

7. Мен әр түрлі адамдармен қарым-қатынас жасаған кезімде менің өзім оларға сенер-сенбесіме қарай, өзімді әр түрлі жағдайда ұстаймын.

а) иә; ә) жоқ.

8. Кейде маған ішімде өз ойымды айтар кезде бақылаушы бақылап тұрғандай болады.

а) иә; ә) жоқ.

9. Өз шаруамда және басқа адамдармен қарым-қатынасымда өзімді барынша жақсы етіп көрсетуге тырысып бағамын.

а) иә; ә) жоқ.

10. Мен барлық кезде өзімді басқалар білетіндей жағдайда бола бермеймін.

а) иә; ә) жоқ.

11. Көпшілік бар отырыстарда өзімді көзге түсіруге тырыспаймын.

а) иә; ә) жоқ.

Жауабы:

Егер 18-22 балл жинасаңыз: Онда сіз өз-өзіңізді бақылай алатын, ұстамды екенсіз. Барлық кезде жағдайды бақылауда ұстап, сөйлесіп тұрған кісіні жақсы біліп, кез-келген рөлге оп-оңай ене аласыз. Шектен шықпай, сыпайы қатынас орната, жағдайды бақылауда ұстап жүресіз. Бұл – жақсы қасиет. Осы бағыттан таймаңыз.

14-17 балл. Әдетте, сіз өзгелермен қарым-қатынас кезіңізде өзіңізді бақылауда ұстай аласыз. Алайда, сіз өсек айтқанды да жек көрмейді екенсіз. Сонымен сұхбаттасу кезінде басқаның дауыс көтергеніне төзбей кететін көрінесіз. Сәл ұстамдырақ болсаңыз, сонда басқаға сыр алдырмайсыз. Өзгенің түйеден түскендей сөздерін байқамаған бола салсаңыз, ұстамдылық танытсаңыз, өзіңізге пайдалы болмақ. Осыны ескеріп жүріңіз.

11-13 балл. Сіз жиі-жиі сезіміңізге беріліп, ашумен бар шыныңызды айтып салады екенсіз. Кейбіреулер сізді басқаның пікірімен санаспайды деп ойлайды, десе де, сіз ондай адам емессіз. Сіз көп жағдайда өз сөзіңізге бақылау орнатып, аңдап сөйлесеңіз, «ауырмайсыз». Сәл ғана ұстамдылық – сіздің беделіңізді көтермек, ал бұл басқалардың алдында сізді жақсы адам етіп көрсетеді ғой. Осыны ескерсеңіз, бәрі де жақсы болады. Жолыңыз болсын! Өмірде сәттілік тілейміз.

Ұрыс-керісте ұстамдысыз ба?

1. Әдетте ұрыс кезінде сіз ...

а) нақты мәселені талқылайсыз; ә) бұрынғы реніштерді қазбалайсыз.

2. Ара қатынасты талқылауда кім белсенді?

а) екеуіміз де қалыспаймыз; ә) біреуіміз айқайлағанда, екіншіміз үндемейміз.

3. Ұрыстарыңыз диалог па, әлде монолог па?

а) екі монолог деуге болады. Өйткені мен өзімдікін дәлелдеп айқайлаймын, ол өзінше.

Бір-бірімізді тыңдамаймыз;

ә) дауысымыз қатқыл шыққанмен диалог деуге болады.

4. Жеңу үшін тақырыпқа қатысы жоқ нәрсені айту әдеттеріңіз де бар ма?

а) өкінішке орай, бар; ә) ондай деңгейге түспеуге тырысамыз.

5. Ұрыстың нәтижесінде сіз ...

а) күйеуіңіздің жағдайын түсінуге талпынасыз; ә) қорытынды шығармаймын.

6. Ұрыс соңында ...

а) ішіңіздегіні түгел айтып салғандықтан, жеңілдеп қаласыз;

ә) көп нәрсе айтылмай қалғандықтан өзіңізді ауыр сезінесіз.

7. Ұрыстың нәтижесінде ...

а) мәселені шешуге жол ашылып, ойлануға мүмкіндік болады;

ә) екеуміздің де бірбеткейлігімізден түсінісуге қадам жасаймыз.

8. Татуласқан соң ...

а) бір-бірімізге бұрыңғыдан бетер жақындай түсеміз; ә) іштей алыстап кетеміз.

Кілті:

Сұрақтар	«А» жауабы	«Ә» жауабы
1	5	1
2	5	1
3	1	5
4	1	5
5	5	1
6	5	1
7	5	1
8	5	1

8-18 балл. Өкінішке орай, тест нәтижесі ұрыс кезінде сіздердің бір-біріңізді кінәлауға, қорқытуға, шарт қоюға бейім екендеріңізді көрсетіп отыр. Отбасыңыздағы ұрыс-керіс неден басталса да, алдымен осы тақырып талқылауға тұра ма деп ойланып алғаныңыз абзал. Сізге жедел түрде қарым-қатынасты реттеуді ақылмен шешіп үйренген жөн. Мұндай өнерді үйренуге бәріміздің де мүмкіндігіміз бар.

19-29 балл. Сіз өзіңіздің осал тұсыңызды білесіз. Бірақ кейде өз-өзіңізді бақылауға шыдамыңыз жетпей кетеді. Тіпті бейбіт түрде өтті деген ұрыстың соңы үлкен жанжалға алып баруы мүмкін. Қарым-қатынаста неғұрлым шыдамды болғаныңыз жөн. Ұрыс шығаруға ешқашан кеш болмайды, ол сызат түскен қос көңілді қалпына келтіру оңай еместігі анық.

30-40 балл. Түсініспеушілікті шешудегі сіздің тәжірибеңіз көп адамға үлгі боларлықтай. Сіз ұрысқа жоқсыз демейміз, бірақ оның тамырын тереңге жібермеуде ақылыңыз әрқашан көмекке келеді. Сіздің ұрысыңыз аптап ыстықтығы жауған жаңбырдай қарым-қатынасыңызға жаңа леп береді. Бірақ мұны асыра қолданып жүрмеңіз.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

АМАНҚҰЛОВА Ақбота Ерғанатқызы – №4 орта мектептің педагог-психологы. Жәпек батыр ауылы, Іле ауданы, Алматы облысы.

БЛИМОВА Жумагуль Серикбаевна – Ақтөбе өнеркәсіптік технологиялар және басқару колледжінің психология пәні оқытушысы. Ақтөбе қаласы.

ГУМАРОВА Акзира Абугалиевна – психолог, «Bayterek 2050» ЖШС жеке мектебі директорының әдістемелік жұмыстар жөніндегі орынбасары, Бостандық ауданы, Алматы қаласы.

ЖАЛЕЛОВА Гүлдәурен Нұралықызы – №81 орта мектебінің педагог-психологы. Қызылжар елді мекені, Арал ауданы, Қызылорда облысы.

ЗАКОРА Татьяна Дмитриевна – воспитатель КГУ «Областной дом юношества» Управления образования акимата Костанайской области, г. Костанай.

КОЛОСОВА Наталья Владимировна – учитель начальных классов КГУ «Общеобразовательная школа №42» г. Алматы.

КАДЫРОВА Назерке Талғатқызы – «Ғ. Абдуллин атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ психологы. Жәнібек ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

МАСАЛИМОВА Эльмира Бидахметовна – педагог-психолог КГУ «Детский дом №8» УО ВКО г. Семей.

ОЛЖАЕВА Ақнұр Қайнарқызы – «Мектептегі психология – Психология в школе» журналының бас редакторы, психол.ғ.м. Алматы қаласы.

САПАРОВА Ғалия Мырзағұлқызы – Сарықобда орта мектебінің психологы. Алға ауданы, Ақтөбе облысы.

ТЮЯКПАЕВА Гульсын Жакиевна – КГУ «Областной дом юношества» Управления образования акимата Костанайской области, г. Костанай.

ЧИНИБАЕВА Эльмира Халматаевна – учитель начальных классов КГУ «Общеобразовательная школа №42» г. Алматы.

ШАРИПОВА Гульвира Марипжановна – учитель английского языка КГУ «Общеобразовательная школа №42» г. Алматы